

**Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Кафедра економічної теорії
КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»
Відділення економіки**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ І СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ**

**Матеріали
учнівсько-студентської конференції**

КИЇВ - 2024

Актуальні питання розвитку і стабілізації економіки України в умовах війни з РФ: матеріали учнівсько-студентської конференції / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», каф. економічної теорії, Електрон. дані. – Київ, 2024.

ISBN 978-617-7668-66-3

Збірник включає матеріали доповідей учасників учнівсько-студентської конференції «Актуальні питання розвитку і стабілізації економіки України в умовах війни з РФ» – студентів НаУКМА та учнів-членів відділення економіки Київської Малої академії наук. Конференція організована кафедрою економічної теорії НаУКМА та відділенням економіки КМАН.

ISBN © НУ «Києво-Могилянська академія», 2024
© Кафедра економічної теорії, 2024

ЗМІСТ

1. **Бенько О.С.** ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОРУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ
2. **Бойко С.В., Хлань А.О.** НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ ТА НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ
3. **Габер П.М.** АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВПЛИВУ КРИПТОВАЛЮТ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ
4. **Говорун А.А.** ЕТИЧНЕ СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ
5. **Дехтяренко Х.О.** ГЕНДЕРНІ РОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ
6. **Загорний А.А.** ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ З ПОЧАТКУ ХХ СТ. І ДО СЬОГОДЕННЯ
7. **Євдокименко І.О.** ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ
8. **Єфімова О.О.** ЗРОСТАННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ
9. **Жигилій К.С.** ПЕРСПЕКТИВИ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ
10. **Лутфулліна А.В., Капшук М.О.** ГЕНЕРАТОРИ, ДРОНИ І СТАРТАПИ: ЯК ІННОВАЦІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ СТАЮТЬ ОСНОВОЮ ЕКОНОМІЧНОГО МАЙБУТНЬОГО
11. **Павлюк М.О., Кушнір А.О.** ПІДТРИМКА СТАРТАПІВ – КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ З РФ
12. **Панченко С. Т.** АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНО ВАЖЛИВИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
13. **Стрілецька Є.К.** ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНИМИ КРИЗАМИ
14. **Цюпко І.Д.** ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ
15. **Щербаков Д.В.** АНАЛІЗ ЗМІН І ТЕНДЕНЦІЙ У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОРУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення держави-агресорки на територію України стало причиною різкого спаду рівня виробництва товарів та надання послуг в усіх складових частинах господарського комплексу нашої країни. На територіях, де велися чи продовжують відбуватися активні бойові дії, фактично були зруйновані інфраструктура та логістика, був зведений нанівець кадровий потенціал, мали місце відчутні проблеми з доступом до сировини та ринків збуту. Кризові явища спостерігалися також і в інших областях України. Втім вже зараз можна констатувати — економіка України поступово відновлюється навіть у звільнених областях.

За даними Центру економічної стратегії [4], у жовтні індекс очікувань ділової активності НБУ покращився до 49,4 порівняно з 48,7 у вересні, але все ще залишився нижче “нейтрального” рівня у 50 пунктів. Зміна очікувань бізнесу є важливим суб’єктивним показником стану економіки, що свідчить про поступове відновлення активності чи, навпаки, погіршення ситуації. Маємо два тренди: настрої помітно покращилися у секторі послуг (втім, залишившись негативними), але погіршилися в усіх інших опитаних секторах (промисловість, будівництво, торгівля). Стримуючими чинниками залишалися дефіцит кваліфікованих працівників, посилення обстрілів портів, ризик подальших атак на енергоінфраструктуру, зростання витрат бізнесу на енергію та паливо, логістику, оплату праці.

Ринок праці України вкрай гостро відчуває на собі всі виклики повномасштабної війни. Економічний шок початку російського вторгнення спричинив падіння як попиту, так і пропозиції праці — бізнеси не наймали, а люди не подавалися на роботу. Згодом попит на робочу силу став відновлюватися, але повільно; водночас кількість охочих знайти нову роботу вже влітку 2022 взлетіла і перевищила середні показники 2021 року. Втім, далі тренди розійшлися: потреба у робочій силі весь час відновлювалася разом з відновленням економіки, а активність шукачів роботи весь час скорочувалася — не в останню чергу через міграцію українців за кордон та мобілізацію до Сил оборони.

Від початку 2024 року спостерігається тенденція на повільне зростання кількості нових вакансій. Активність шукачів роботи залишається на стабільно низькому рівні, що є меншим за відповідні показники 2023 та 2022 років. Інтерес до того, яким чином українські підприємства долають непрості виклики, що виникли на ринку праці, яке місце в успішній боротьбі за найкращі «кадри» належить

корпоративній культурі організації, бажання дослідити шляхи розвитку корпоративної культури як фактору стратегічного управління кадрами в умовах війни обумовили вибір теми даного наукового дослідження.

Зеркаль А.В., узагальнюючи відомості з різних джерел, сформулювала загальне визначення: корпоративна культура – це правила та норми поведінки, засновані на матеріальних і духовних цінностях, етичних культурних, та соціальних потребах працівників для досягнення цілей підприємств [2, 14].

Корпоративна культура є ефективним інструментом управління персоналом, який до того ж сприяє виходу діяльності підприємства на вищий рівень розвитку, коли головним орієнтиром служить досягнення найвищої ефективності діяльності шляхом максимального задоволення потреб та цінностей працівників, менеджерів, власників, партнерів і клієнтів, а не лише банальне отримання прибутку. Саме корпоративна культура створює умови для підвищення рівня конкурентоспроможності, довіри до корпоративних прав, захисту інтересів власників бізнесу, якості наданої продукції, задоволення вимог споживачів.

Корпоративна культура, яка, здавалося б, є внутрішньою справою компаній, може мати неочікуваний вплив на їхні дії навіть у таких екстремальних умовах, як війна. Сильна корпоративна культура об'єднує співробітників навколо спільної мети, підвищуючи їхню мотивацію та готовність докладати зусиль для досягнення спільного результату. Компанії з розвинутою культурою більш гнучкі та здатні швидко адаптуватися до нових умов, що виникають під час війни. Сильна корпоративна культура допомагає компаніям зберігати стійкість перед обличчям кризи та викликів. Позитивна репутація компанії, сформована на основі її культури, може залучати нових клієнтів та партнерів навіть у складні часи.

Хоча поняття «корпоративна культура» в сучасному розумінні з'явилося відносно нещодавно [3, 14], ми можемо знайти численні історичні приклади, які демонструють, як сильний дух колективу та спільні цінності допомагали організаціям досягати успіху навіть у найскладніших умовах.

Східноіндійська британська компанія, яка колись була однією з найвпливовіших торгових корпорацій світу, будувала свою діяльність на основі суворої дисципліни, лояльності до компанії та прагненні до збагачення. Ці цінності дозволили їй успішно конкурувати з іншими європейськими компаніями та завоювати величезні території в Азії.

Японські корпорації, такі як Mitsubishi та Toyota, відігравали ключову роль у військових зусиллях Японії під час Другої світової війни. Їхня корпоративна культура, заснована на таких принципах, як по життєве наймання, консенсус та лояльність до компанії, дозволила їм мобілізувати величезні ресурси та ефективно підтримувати військові операції.

Американські компанії того ж періоду, такі як Американські компанії того ж періоду, такі як General Motors та Ford, зіграли вирішальну роль у перемозі над фашистською Німеччиною та Японією. Їхній внесок у виробництво військової техніки та забезпечення армії був значним. Хоча детальні дослідження

корпоративної культури цих компаній у той період можуть бути обмежені, можна припустити, що спільна мета та прагнення до перемоги об'єднували їхніх співробітників.

Сучасним прикладом можуть слугувати компанії, які підтримали Україну під час повномасштабного вторгнення. Багато іноземних компаній висловили свою солідарність з Україною та надали гуманітарну допомогу, а деякі навіть призупинили свою діяльність у Росії. Ці дії демонструють, що корпоративна культура може виходити за межі бізнесу і мати соціальний вимір.

Стеф Дю Плессі, міжнародний експерт та світовий лідер-практик зі створення ефективної корпоративної культури, вважає, що під час війни, коли є загроза існуванню бізнесу та людям, кожна компанія на певний час перетворюється на армію, в якій є свої підрозділи та сфери, очолювані лідерами [5]. Слабка корпоративна культура може ще більше «заморозити» людей у стресовому стані й зробити неможливим або складним виконання навіть простих операційних дій.

Розглянемо детальніше кілька ключових шляхів розвитку корпоративної культури в Україні під час війни:

1. Ефективна комунікація:

○ Прозорість та чесність

Співробітники повинні бути поінформовані про ситуацію в компанії та в країні в цілому. Чесна і відкрита комунікація допомагає зменшити тривожність та невизначеність.

○ Регулярні оновлення

Створення спеціальних каналів для оперативної передачі інформації, таких як щоденні брифінги або розсилки

○ Двостороння комунікація

Створення платформ, де співробітники можуть висловлювати свої думки, побоювання та пропозиції.

○ Емоційна підтримка

Співробітники повинні відчувати, що їхні емоції та почуття важливі для компанії.

2. Підтримка співробітників:

○ Психологічна допомога

Надання доступу до психологів або інших фахівців, які можуть допомогти співробітникам впоратися зі стресом та тривогою.

○ Гнучкий графік

Усвідомлення, що у кожного співробітника можуть бути індивідуальні обставини, які вимагають гнучкості.

○ Матеріальна підтримка

Надання фінансової допомоги або інших видів підтримки, якщо це можливо.

○ Можливості для волонтерства

Заохочення співробітників до участі у волонтерських проектах.

3. Збереження цінностей компанії:

- Актуалізація місії та цінностей
Переосмислення того, як місія та цінності компанії можуть бути застосовані в нових умовах.
 - Підкреслення соціальної відповідальності
Демонстрація того, що компанія небайдужа до проблем, які виникли внаслідок війни.
 - 4. Створення відчуття спільноти:
 - Онлайн-заходи
Організація віртуальних зустрічей, тренінгів та соціальних заходів для підтримки зв'язку між всіма співробітниками, навіть тимчасово передислокованими.
 - Проекти взаємодопомоги
Заохочення співробітників до взаємодопомоги та підтримки одне одного.
 - 5. Адаптація бізнес-процесів:
 - Оцінка ризиків
Аналіз потенційних ризиків та розробка планів реагування.
 - Перегляд стратегії
Адаптація бізнес-стратегії до нових умов.
 - Інновації
Заохочення співробітників до пошуку нових рішень та ідей.
 - 6. Лідерство:
 - Приклад лідера
Керівники повинні демонструвати стійкість. Оптимізм та єдність.
 - Розподіл відповідальності
Делегування повноважень та залучення співробітників до прийняття рішень.
- Ефектом від розвитку корпоративної культури у вітчизняному бізнесі періоду війни має стати налагодження взаємозв'язків між всіма рівнями управління, відчуття причетності персоналу до загальної справи, емоційний підйом щодо роботи та планів на майбутнє [1, 109]. Отже, на сьогоднішній день українським компаніям треба переосмислити те, що працює, і запуснути трансформації. Варто сфокусуватися на стратегічному управлінні кадрами, думати про майбутнє, планувати та будувати його і посилювати свою команду новим рівнем корпоративної культури. Це найдієвіший інструмент на шляху до перемоги.

Список використаних джерел

1. Біла І.С., Насікан Н.І. Корпоративна культура як складник соціальної відповідальності бізнесу. // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 5(16), 2018. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21885/Bila%20I.%20S.%20Nasikan%20N.%20I..pdf?sequence=3> (дата звернення: 08.11.2024)

2. Зеркаль А.В. Корпоративна культура та комерційна свідомість персоналу – інноваційні напрями розвитку підприємств : монографія. Tallinn: Teadmus OÜ, 2022, 346 с.
3. Отенко І.П. Корпоративна культура: міжнародний та трансформаційний аспекти: монографія [Електронний ресурс] / І.П. Отенко, М.І. Чепелюк. – Харків: ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2018. – 243с.
4. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. // Центр економічної стратегії, 18.11.2024. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 26.11.2024)
5. Стеф Д. Плессі. Корпоративна культура через призму війни. // HR Camp-2022 (он-лайн конференція від robota.ua), 2022. URL: <https://budni.robota.ua/expert-thoughts/korporativna-kultura-cherez-prizmu-viyuni> (дата звернення: 05.11.2024)

Бойко С.В., Хлань А.О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентки БП-1 «Маркетинг»
Науковий керівник: доктор філософії з економіки,
старший викладач Палієнко Т.П.

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ ТА НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах війни приймаються екстрені рішення щодо надання необхідної фінансової підтримки, аби забезпечити виживання бізнесів, збереження робочих місць та соціальний захист людей. Проте разом з необхідністю допомоги зростають і ризики, зокрема неконтрольоване або неефективне спрямування ресурсів призводить до посилення інфляційних процесів, розвитку корупційних схем, а також до формування залежності підприємств і населення від державних субсидій. Актуальність теми дослідження обумовлена потребою у аналізі дієвості програм економічного спрямування та їх потенціалу щодо стимулювання економічного відновлення країни.

Для аналізу програм фінансової підтримки бізнесу та населення в Україні було взято програму національного кешбеку «Зроблено в Україні» та фінансову програму допомоги «Зимова єПідтримка», яку анонсував уряд наприкінці жовтня 2024 року.

«Національний кешбек» — державна програма підтримки українських виробників, ініційована Президентом України, у межах якої громадяни можуть отримати 10% від вартості придбаних вітчизняних товарів. Метою програми є стимулювання економіки країни, підвищення попиту на українські товари та зміна споживчих звичок, щоб місцеві продукти стали пріоритетним вибором для населення. Бета-тестування програми стартувало 2 вересня 2024 року. Як повідомила перша віцепрем'єр-міністерка економіки Юлія Свириденко, за час бета-

тестування програми, яке тривало з 2 вересня, українці оформили понад 2 мільйони карток [1].

На думку таких провідних аналітичних центрів, як Інститут соціально-економічної трансформації, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, CASE Україна, Інститут податкових реформ, Advanter Group, Growford Institute, Офіс шеф-економіста Коаліції бізнес-спільнот за модернізацію України, Палата податкових консультантів та Центр громадської експертизи, запропонований механізм підтримки вітчизняних виробників є фінансово обтяжливою для Державного бюджету та доволі складною в адмініструванні. Крім цього, будуть порушені конституційні права громадян України в частині отримання доступу до їх приватного життя, а саме їх покупок. Несправедливий механізм кешбеку, який діє виключно через торговельні мережі - надалі викривить умови конкуренції на роздрібному ринку, де такі мережі вже мають превалюючу ринкову силу. Такий механізм завдасть шкоди дрібним виробникам та реалізаторам і у такий спосіб надалі посилить ринкову владу великих роздрібних мереж [2].

Витратити накопичені гроші на свій розсуд теж не вийде. Держава передбачила чіткий список послуг, на які можна витратити кошти кешбеку: медичні послуги, спорт, кіно, ресторани, оплата комунальних послуг, транспорту, мобільного зв'язку, а також на підтримку ЗСУ або купівлю військових облігацій [1]. Проте заступниця Міністра економіки України, Надія Бігун, зазначає, що ця програма забезпечить зростання ВВП: «за нашими прогнозами, це забезпечить до 0,25% пунктів зростання. Це, відповідно, залежатиме від того, скільки населення буде залучено та наскільки активно ця програма розширюватиметься і буде популярною з точки зору споживачів» [3].

Виконавчий директор Центру економічної стратегії Гліб Вишлінський зазначив, що, якщо програма запрацює на повну, вона матиме позитивний вплив, особливо для тих родин, які витрачають більшу частку свого доходу на продовольчі товари, і зможе частково компенсувати підвищення військового збору. Програма також цікава для українських компаній, що конкурують з іноземними виробниками, зокрема в харчовій промисловості. Також Г. Вишлінський зазначив, що вибір українських товарів на користь імпортерів позитивно позначиться на торговельному балансі країни: чим більше ми виробляємо самі, тим менш потрібно імпортувати. А вищий попит на українські товари збільшує кількість високооплачуваних робочих місць в Україні та прибутки українських підприємців [4].

За даними Держстату у жовтні 2024 року ціни на продукти харчування зросли на 0,5% - 29,2% порівняно з вереснем, тобто витрати українців на харчування зросло на 62-3624,42 гривні [5]. Подорожчання товарів спричинено в тому числі впровадженням програми національного кешбеку, адже виплати мають забезпечувати саме підприємці. Тобто кешбек не скоротив витрати українців, а навпаки збільшив. Це негативно відображається на фінансовому стані окремого українця або домогосподарства, знижуючи платоспроможність. Таким чином за

рахунок збільшення витрат на харчову сферу можуть постраждати інші сфери економіки.

Програма «Національний кешбек» є ініціативою для підтримки українських виробників та стимулювання економіки, але її впровадження викликає низку суперечок. З одного боку, програма сприяє підвищенню попиту на вітчизняні товари та може мати позитивний вплив на зростання ВВП, створення нових робочих місць і зменшення імпорту. З іншого — програма потенційно порушує конкуренцію, оскільки підтримує лише великі торговельні мережі, посилюючи їхню ринкову владу на шкоду дрібним виробникам.

Також варта уваги нещодавно ухвалена програма «Зимова єПідтримка», що спрямована на безпосередню фінансову підтримку населення шляхом прямих виплат та дозволяє людям витратити отримані кошти на визначений урядом перелік українських товарів та послуг.

Програма «Зимова єПідтримка» — урядова програма, ініційована Президентом України Володимиром Зеленським, яка надає кожному українцю та українці по тисячі гривень для оплати українських товарів та послуг з 1 грудня 2024 року. Кошти можна використати на ліки, книжки, одяг, квитки на автобус чи залізницю, оплату комунальних послуг, а також на підтримку української армії через благодійні внески [6].

Однак існують певні ризики, пов'язані з впровадженням цієї програми. Один із них — можливість девальвації гривні та зростання інфляції, оскільки значні виплати населенню можуть збільшити попит на товари та послуги, що призведе до підвищення цін. Схожа ситуація склалася у 2008 році під час компенсацій вкладникам колишнього Ощадбанку СРСР, коли масові виплати громадянам створили інфляційний тиск і призвели до економічних труднощів [7]. Наприклад, у 2008 році, коли вкладникам видавали по 1 тисячі гривень, інфляція за один квартал зросла до 16%. Хоча близько 1,4 мільйона людей отримали компенсації, для решти 21 мільйона громадян це обернулося значним підвищенням цін і збільшенням витрат. Такі політичні рішення часто базуються на популізмі, що посилює економічні ризики [9].

У своєму жовтневому прогнозі НБУ очікував вихід інфляції за межі 10% у січні 2025 року, проте з урахуванням останніх фактичних даних посилилися ризики, що це може відбутися раніше [8].

Загалом, ця програма підтримки спрямована для того, аби задонатити отриману тисячу гривень на ЗСУ. Це дозволить обійти заборону партнерів на використання коштів на військові цілі [4]. Однак це буде помітно, якщо так зробить багато українців. Більшість спрямує додаткові кошти на більш прозаїчні цілі – комунальні послуги чи ліки. Проте досвід попередніх років свідчить про можливі економічні ризики такого підходу. Хоча програма має значний соціальний і політичний потенціал, важливо ретельно зважувати її економічні наслідки, щоб уникнути повторення попередніх помилок і досягти збалансованого розвитку країни.

Отже, національні програми фінансової підтримки, такі як «Національний кешбек» та «Зимова єПідтримка», є частиною стратегії уряду держави з економічної стабілізації в умовах війни, де збереження бізнесу, підтримка населення та збройних сил є ключовими пріоритетами. Однак, кожна з цих програм має свої ризики та виклики: «Національний кешбек» може призвести до монополізації ринку великими мережами та дискримінації дрібних виробників, а програма «Зимова єПідтримка», попри свою соціальну спрямованість, може посилити інфляційні процеси та вплинути на девальвацію гривні, створюючи додаткові фінансові ризики. Тож, успіх таких ініціатив залежить від здатності уряду збалансувати стимули з контролем за видатками, забезпечити прозорість та ефективність використання коштів, аби уникнути негативних економічних наслідків. Зрештою, реальна ефективність цих програм виявиться лише в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Програма «Національний кешбек» офіційно стартувала. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prohrama-natsionalnyi-keshbek-ofitsiino-startovala-iuliia-svyrydenko>(дата звернення: 21.11.2024).
2. Експертна оцінка проєкту "Кешбек на українське". *ГОЛОВНА*. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/411-keshbek-na-ukr>(дата звернення: 22.11.2024).
3. Media Center Ukraine. Презентація дослідження: «Ставлення українських споживачів до програми «Національний кешбек», 2024. URL: https://www.youtube.com/live/MWs4pwnsi18?si=OKu_65UibG8jrMxh(дата звернення: 21.11.2024).
4. Національний кешбек: підводні камені та практичні поради. *Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/nacionalniy-keshbek-pidvodni-kameni-ta-praktichni-poradi-12794340.html>(дата звернення: 22.11.2024).
5. Середні споживчі ціни на товари (послуги). *Держстат України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ct/sctp/Arch_sctp_u.htm(дата звернення: 21.11.2024).
6. Прем'єр-міністр: Уряд ухвалив порядок реалізації «Зимової єПідтримки». *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-uriad-ukhvalyv-poriadok-realizatsii-zymovoi-ierpidtrymky>(дата звернення: 21.11.2024).
7. Індекс інфляції (2008). *Ставки, індекси, тарифи*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2008/>(дата звернення: 22.11.2024).
8. Національний банк України. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у жовтні 2024 року. *Національний банк України*.

URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-jovtni-2024-roku>(дата звернення: 22.11.2024).

9. Лимар Ю., Груздев С. Віктор Ющенко: З нації глузують, а вона того не помічає. *ГЛАВКОМ*. URL: https://glavcom.ua/interviews/118630-viktor-jushchenko-z-natsiji-gluzujut-a-vona-togo-ne-pomichaje.html#google_vignette(дата звернення: 22.11.2024).

Габер П.М.

Ліцей «Фінансовий» м. Києва,
учениця 9 класу,
вихованка КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВПЛИВУ КРИПТОВАЛЮТ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, які докорінно змінюють фінансові системи та економічні відносини. У сучасному світі криптовалюти, такі як Bitcoin, Ethereum та інші, вже стали не лише інструментом транзакцій, а й невіддільною складовою фінансової екосистеми. Їхнє поширення впливає на державну монетарну політику, бізнес-середовище та інноваційні процеси, відкриваючи нові можливості, але й створюючи потенційні ризики. Зважаючи на прагнення України до інтеграції в європейський правовий простір, досвід ЄС можуть стати основою для формування ефективної стратегії регулювання криптовалютного ринку в Україні.

Bitcoin, перша та найвідоміша криптовалюта, офіційно був реалізованим у 2009 році. У статті «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System», зазначається, що "Bitcoin" це децентралізована система електронних грошей, яка дозволяє здійснювати платежі напряму між сторонами, уникаючи фінансових установ, які стягують комісію за послуги з переказу грошових коштів. На думку розробників криптовалют, наявність посередника в системі електронної комерції є не тільки економічно неефективною через значні транзакційні витрати, але й непотрібною, адже проблема шахрайства не розв'язується[7]. Принципи Bitcoin стали основою для розвитку численних інших криптовалют, таких як Ethereum, що також дозволяють створювати нові фінансові продукти, як-от смартконтракти або децентралізовані фінанси (DeFi).

У контексті України, де криптовалюти офіційно не визнані і не мають чіткої правової регуляції, їх використання швидко зростає. Україна входить до топ-10 країн-лідерів прийняття криптовалют та DeFi[9], топ-10 країн за кількістю біткоїн-нодів, топ-15 країн з найбільшим заробітком на біткоїні[14]. Українці заробляють близько 15% усіх коштів від майнінгу, надаючи обчислювальні потужності для

формі або в якості коштовного майна[12]. Її можна використовувати як засіб обміну, одиницю обліку або спосіб нагромадження. SEC веде активну боротьбу з незареєстрованими ICO (Initial Coin Offering).

У Великій Британії криптовалюти не є законним платіжним засобом, але регулюються через FCA (Financial Conduct Authority) як частина фінансового ринку. Біржі криптовалют повинні бути зареєстровані, а прибутки від криптовалют підлягають оподаткуванню податком на приріст капіталу[7].

Одним із ключових кроків у регулюванні криптовалют в Європейському Союзі стало впровадження MiCA (Markets in Crypto-Assets Regulation), яка встановлює єдині ринкові правила ЄС для цифрових активів. MiCA намагається впровадити єдину регуляторну систему для всієї Європи, забезпечуючи відповідність вимогам щодо захисту споживачів та протидії відмиванню грошей. Положення поширюється на криптоактиви, які наразі не регулюються чинним законодавством про фінансові послуги. Ключові положення для тих, хто випускає та торгує криптоактивами (включаючи токени довідкових активів і токени електронних грошей), стосуються регулювання стейблкоїнів, надання послуг із криптоактивами, захисту інвесторів, правила для криптобірж. [8]. Цей досвід є важливим для України, оскільки ми прагнемо інтегруватися до єдиного цифрового ринку ЄС. Є кілька сфер, в яких MiCA може виявитися корисною для України:

- Запровадження ліцензування. Українське законодавство може перейняти європейський підхід до ліцензування провайдерів послуг із криптовалютами. Це допоможе зміцнити довіру інвесторів та користувачів до вітчизняних платформ.

- Регулювання стейблкоїнів. В українському законодавстві наразі бракує чітких норм щодо стейблкоїнів, які відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності. MiCA пропонує ясні правила, які можуть стати основою для національного регулювання.

- Захист інвесторів. Україна може впровадити вимоги до розкриття інформації та механізми захисту інвесторів за зразком MiCA, що дозволить краще захистити громадян від ризиків, пов'язаних із інвестиціями у криптовалюти.

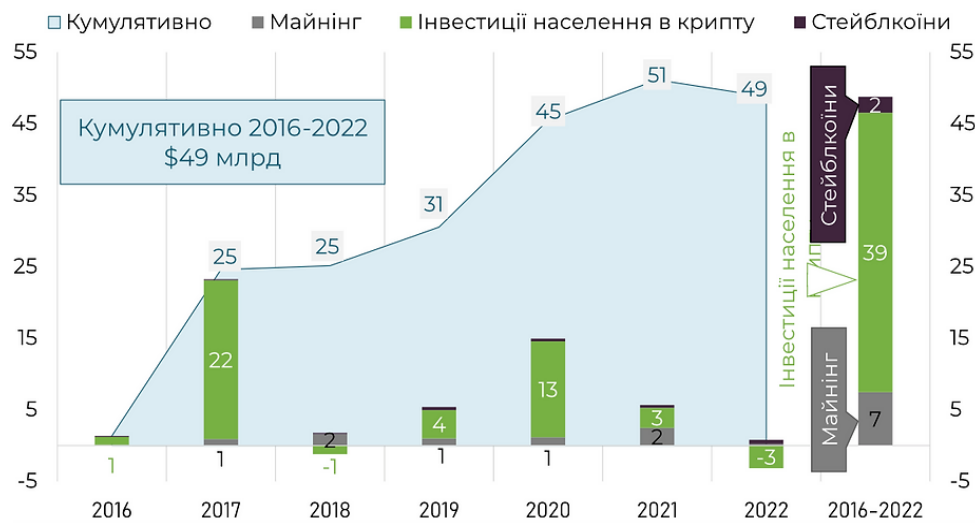
- Співпраця з ЄС. У рамках прагнення до інтеграції з Європейським Союзом адаптація положень MiCA до українського законодавства сприятиме гармонізації правових норм і полегшить доступ українських компаній до європейських ринків.

Україна стикається з низкою викликів, які можуть гальмувати впровадження положень MiCA. Насамперед, законодавча база щодо криптовалют залишається недостатньо систематизованою, і багато супутніх питань потребують доопрацювання. Крім того, важливим є розвиток інфраструктури для моніторингу криптовалютних транзакцій, особливо в контексті протидії відмиванню грошей. Також українським регуляторам необхідні додаткові ресурси та експертиза для адаптації європейських стандартів. Успішність реалізації положень MiCA

залежатиме від здатності державних органів оперативно реагувати на нові виклики цифрової економіки.

MiCA є значним кроком ЄС у регулюванні криптовалютних ринків, і його впровадження в Україні може відіграти ключову роль у розвитку криптоіндустрії. Запровадження європейських норм сприятиме зміцненню довіри до ринку, захисту інвесторів і забезпеченню фінансової стабільності. Проте для цього необхідно виконати значну роботу: гармонізувати законодавство, створити відповідну інфраструктуру та підвищити інституційну спроможність. Україна має шанс стати провідним гравцем у криптоіндустрії Східної Європи, якщо зможе успішно впровадити нові регуляції та створити стабільну правову базу для інвесторів і підприємців.

В Україні криптовалюти поки що не є офіційно визнаними: ні чіткого визначення, що це таке, ні правил функціонування та обігу, ні регулювання цифрової валюти в країні до цього часу немає. Відсутність регулювання спричинила суттєві економічні витрати: за 2016–2022 роки Україна втратила \$48,8 млрд прямих доходів населення та компаній і \$4,1 млрд податкових надходжень через відсутність крипторегуляцій[11]. Це дорівнює \$7,0 млрд та \$0,6 млрд щорічно. При цьому доходи розподілені нерівномірно, і більшість «втрачених» доходів припадає на бичачі 2017 (\$23,3 млрд) та 2020 (\$14,9 млрд) роки. Капіталізація криптовалютного ринку на піку в листопаді 2021-го становила \$2,9 трлн, при цьому приплив реальних коштів на нього оцінюється в \$330 млрд.

Джерело: розрахунки Ukraine Economic Outlook

Рис 2. Втрати доходів населення та компаній в Україні через відсутність регуляцій крипторинку, в 2016-2022, \$ млрд [11]

08.09.2021 року Верховна Рада ухвалила в першому читанні законопроект «Про віртуальні активи», який мав легалізувати ринок криптовалют в Україні[1]. Однак президент Володимир Зеленський ветоував його, зазначивши, що «Створення нового органу, яке передбачене цим законом, потребуватиме значних видатків з

державного бюджету»[4]. Натомість було запропоновано передати регулювання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Проте НКЦПФР виступила проти поточної редакції законопроектів «Про обіг криптовалют» і «Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних».

Впровадження блокчейн-технологій у державні фінансові системи сприятиме підвищенню прозорості транзакцій, зниженню ризиків шахрайства та ефективності управління фінансовими потоками. Цифрова валюта центрального банку (ЦВЦБ), за думкою більшості експертів, є зобов'язанням Центрального банку, вираженим у національній валюті в цифровій формі, яке може використовуватись як платіжний засіб. Розробка цифрової гривні як державного платіжного засобу дозволить інтегрувати інноваційні фінансові інструменти в економіку України. Подібно до e-CNY у Китаї або цифрового євро, впровадження ЦВЦБ зможе забезпечити низькі транзакційні витрати, безпеку платежів, сприятиме підвищенню прозорості фінансових систем, зменшенню шахрайства та розвитку інноваційних фінансових інструментів.

Україна має значний потенціал для розвитку криптовалютної індустрії завдяки високому рівню ІТ-експертизи, технологічній базі та активній участі у глобальному крипторинку. Однак відсутність чітких регуляторних норм гальмує розвиток ринку.. Для інтеграції в європейський цифровий ринок і створення конкурентоспроможної криптоекосистеми в Україні необхідно:

- Впровадити законодавчу базу, яка визначить правовий статус криптовалют, забезпечить їхнє оподаткування та захист прав інвесторів.
- Використовувати досвід ЄС та МіСА для гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.
- Розвивати освітні програми для підвищення обізнаності населення про переваги й ризики цифрових активів, що забезпечить безпеку та сприятиме розвитку.
- Створити державну платформу для купівлі та продажу криптовалют, під контролем центрального банку, що дозволить стабільно регулювати ринок та залучати інвестиції.
- Структурувати розвиток криптоінфраструктури (майнінгових центрів, бірж, смарт-контрактів) для стимулювання зростання ІТ-сектору та надання можливостей для подальшого розвитку криптовалют.
- Дослідити можливості впровадження цифрової гривні як національної цифрової валюти, що спростить платежі, підвищить прозорість і зменшить витрати на транзакції.

Список використаних джерел

1. Закон «Про віртуальні активи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Інформаційне електронне видання – Аналітичний портал “Слово і діло”. Ринок криптовалют: як в країнах світу регулюють віртуальні активи. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2021/09/09/infografika/finansy/rynok-kryptovalyuty-yak-krayinax-svitu-rehulyuyut-virtualni-aktyvy>

3. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua>

4. Офіційне інтернет-представництво президента України про рішення президента щодо законопроекту № 3637. URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-povernuv-do-parlamentu-zakon-pro-virtualni-ak-70949>

5. Роз'яснення Національного банку України від 08.12.2014 №29-208/72889 щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Біткоїн»» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Біткоїн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14#Text>

6. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

7. Cryptocurrency regulations around the world. URL: <https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/>

8. European Securities and Markets Authority. Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) URL: <https://www.esma.europa.eu/esmas-activities/digital-finance-and-innovation/markets-crypto-assets-regulation-mica>

9. Hypra. Ukraine in Web3 Ecosystem Overview 2022. URL: https://drive.google.com/file/d/190YQ4Y7GDhmUKieXHG_8ZuWWNIle29ZJ/view

10. The 2024 Global Adoption Index. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/2024-global-crypto-adoption-index/>

11. Ukraine Economic Outlook. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/uk/post/crypto-history-2016-2023-ua>

12. U.S. Securities and Exchange Commission. Crypto Assets. URL: <https://www.sec.gov/securities-topics/crypto-assets>

13. Web3 для України: Діалог із засновниками, https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/W3I_Web3_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%E2%80%93%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3_%D1%96%D0%B7_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8_1_7.pdf

14. 2023 Cryptocurrency Gains by Country. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/cryptocurrency-gains-by-country-2023/>

15. 2024 Crypto Market Outlook, URL: <https://coinbase.bynder.com/m/c8c6fdc663f44b5/original/2024-Crypto-Market-Outlook-V3.pdf>

Говорун А.А.
Ліцей «Наукова зміна»,
учениця 10 класу

вихованка КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»
Науковий керівник: к.е.н., вчитель економіки Седляр М.О.

ЕТИЧНЕ СПОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У контексті посилення глобальних екологічних проблем та зростання свідомості про сталий розвиток, відповідальне споживання стає все більш розповсюдженим. Етичне споживання – це комплексна соціально-економічна концепція, яка передбачає свідомий вибір товарів та послуг, що відповідають етичним принципам. Завдяки цьому, споживачі можуть стимулювати розвиток більш відповідального бізнесу [1]. Серед ключових принципів етичного споживання можна виділити: дбайливе ставлення до довкілля, дотримання прав людини, добробут тварин, підтримку локальних виробників та соціальну справедливість [2].

Українці також проявляють все більший інтерес до етичних принципів споживання. Дослідження UA Plant-Based показало, що 21,6% населення вже перейшло на рослинні альтернативи або прагне зменшити споживання продуктів тваринного походження [3]. Зростає й частка органічних продуктів на українському ринку. За даними Європейського Союзу Органічного Землеробства, за період з 2016 по 2022 рік площа земель, відведених під органічне виробництво в Україні, збільшилась на 67%.

Частка відновлюваних джерел енергії у структурі виробництва електроенергії в Україні у 2023 році досягла 22%. Для порівняння, в Європі цей показник становить 42%. Хоча Україна й відстає від середньоевропейських показників, слід зазначити, що до повномасштабного вторгнення частка відновлюваної енергетики в нашій країні становила лише 8,1%. Тобто, попри всі виклики, за останні роки спостерігається значний прогрес у розвитку відновлюваної енергетики в Україні [4].

Повномасштабне вторгнення у 2022 році стало додатковим стимулом для розвитку етичного споживання та сприяло формуванню нової тенденції в споживчій поведінці – бойкоту російських товарів і послуг.

Згідно з дослідженням Gradus Research, в Україні існує тенденція до зростання значущості бренду при прийнятті споживачами рішень про покупку товарів. Якщо у грудні 2022 року на бренд звертала увагу 54% респондентів, то станом на березень 2024 року цей показник зріс до 62% [5].

Отже, зараз, незважаючи на повномасштабне вторгнення, сфера етичного споживання в Україні розвивається, однак, я вважаю, що завжди залишається простір для удосконалення. Його можна досягти зокрема введенням різноманітних податкових пільг та дотацій для етичних виробників. Також хорошою ідеєю є створення програм для споживачів, наприклад Національний кешбек. За програмою

українцям повертається 10 відсотків від вартості зареєстрованих вітчизняних товарів, придбаних супермаркетах та магазинах. Таким чином Національний кешбек заохочує масу людей купувати товари саме вітчизняного виробника, що значно допомагає економіці. Програма була запущена у пілотному режимі 2 вересня 2024 року, станом на кінець жовтня 2024 року вже понад 2,4 мільйони українців долучилися до ініціативи, оформивши понад 2,6 мільйони спеціальних карток [6].

Також для розвитку етичної культури ефективним є введення курсу етичного споживання для навчання у школі. Зараз вже існує Програма Соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), що реалізується в 26 українських школах. Вона відіграє суттєву роль у формуванні соціально-емоційних навичок у дітей, однак не є орієнтованою на етичне споживання. У будь-якому випадку, такий проект наближає українське суспільство до розуміння важливості свідомого споживання, що є не мало важливим [7].

Список використаних джерел

1. Åsa Callmer, Magnus Boström. Caring and striving: toward a new consumer identity in the process of consumption reduction. *Frontiers in Sustainability* . 2024. June. URL: DOI:10.3389/frsus.2024.1416567 (дата звернення: 25.11.2024).

2. Богуславський А. Перспективи розвитку етичного споживання в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. С. 14-17. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/165_14-17.pdf (дата звернення: 25.11.2024).

3. Українці намагаються зменшити споживання продуктів тваринного походження: результати дослідження. HoReCa-Україна URL: <https://horeca-ukraine.com/ukrainci-namagajutsja-zmenshiti-spozhyvannja-produktiv-tvarinnogo-rohodzhennja-rezultati-doslidzhennja/> (дата звернення: 25.11.2024).

4. Альтернативна енергетика. UKRAINEINVEST. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/energy/alternative-energy/> (дата звернення: 25.11.2024).

5. Споживчі тренди українців на третьому році великої війни. Gradus:Research Company. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/consumer-trends-ukrainians-third-year-great-war-saving-money-becoming-more-picky-about-brands/> (дата звернення: 25.11.2024).

6. Шукай українські товари та отримуй кешбек 10%. Національний кешбек: офіційний сайт. URL: <https://madeinukraine.gov.ua/national-cashback> (дата звернення: 25.11.2024).

7. Застосування екологічних податків в Україні. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/> (дата звернення: 25.11.2024).

Дехтяренко Х.О.
гімназія «Академія» м. Києва,
випускниця,
вихованка КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»
Науковий керівник: к.е.н., доц. Біла І.С.

ГЕНДЕРНІ РОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ

Війна значно вплинула на зміну сприйняття та виконання гендерних ролей в українському суспільстві, що особливо помітно на вітчизняному ринку праці. Мобілізація та масова еміграція мільйонів громадян спричинили дефіцит працівників-чоловіків для заповнення вакансій у традиційно «чоловічих» професіях, і саме жінки під час війни активно обіймають ці посади. У 2023 році серед 240 тисяч працевлаштованих завдяки Державній службі зайнятості України, 66% становили жінки. Вони працювали за спеціальностями, раніше характерними переважно для чоловіків, такими як машиністки насосних установок, водійки, операторки верстатів із програмним керуванням, гірниці, вантажниці тощо [1].

Процеси, які наразі відбуваються на ринку праці України, є викликом для усталеного суспільного устрою, але водночас – можливістю для економічного зростання країни. Метою дослідження є розкриття змін у гендерних ролях, спричинених війною, у контексті зайнятості населення, а також пропозиція одного з шляхів для ефективної інтеграції жінок у традиційно “чоловічі” професії через систему освіти.

Гендер – це соціально сконструйоване явище, зумовлене певною культурою та способами сприйняття реальності суспільством. До того ж, він є не просто складовою індивідуальної ідентичності, але й фундаментом для організації суспільства, його правил і структур, а також для розуміння ролей, обов’язків і взаємодії між людьми. Варто наголосити, що хоча поняття гендеру часто розуміють як різницю між чоловіками та жінками, ця відмінність надмірно перебільшена та є наслідком соціальних структур, а не вроджених біологічних особливостей. Гендер не є успадкованим чи фіксованим, а варіюється залежно від культури, часових періодів та соціального контексту. Він відображає суспільні норми та ієрархії, а отже посилює динаміку влади й нерівність між чоловіками та жінками. На основі уявлень про гендер сформувалися гендерні ролі [2].

Гендерні ролі – це соціально очікувана поведінка, ставлення та обов’язки, які суспільство приписує індивідам на основі їхнього гендерного сприйняття. Ролі визначаються культурними стандартами й підкріплюються численними соціальними інститутами: сім’я, освіта та ЗМІ. Вони мають суттєві відмінності в різних суспільствах та історичних періодах, але їх часто об’єднує ієрархічний характер, що виражається в позиціонуванні чоловіків у домінуючих ролях, а жінок – у підлеглих. Наприклад, у контексті традиційних гендерних ролей, для жінок

акцент спрямовується на турботу, а для чоловіків – на лідерство чи силу. Подібний розподіл ролей впливає на соціальні очікування та професійні рішення окремих осіб [2].

Як наслідок, стереотипи, пов'язані зі здібностями як чоловіків, так і жінок, створюють перешкоди в досягненні рівних можливостей. Прикладами можуть слугувати наступні тенденції.

1. Певні професії вважаються виключно «чоловічими» (інженерія) або «жіночими» (медсестринство), що значно обмежує індивідуальний вибір кар'єри.

2. Жінки у сферах, де домінують чоловіки, часто мають репутацію «надто агресивних» або «недостатньо жіночних», тоді як чоловіки у сферах, у яких переважно працюють жінки, піддаються стигматизації.

3. Жінки часто стикаються з бар'єрами на шляху до керівних посад через очікування суспільства та упередження. Особливо якщо жінки мають вищу продуктивність, ніж чоловіки, їх іноді критикують за те, що вони кидають виклик традиційним гендерним нормам.

4. Багато жінок все ще працює на низькооплачуваних роботах з обмеженими можливостями до кар'єрного зростання, причиною чого виступають культурні уявлення про їхні ролі на робочому місці.

Воєнний конфлікт та кризове становище мають значний вплив на економічний та соціальний прогрес країни. Україна не єдина держава, яка зазнала значних змін у сприйнятті та виконанні гендерних ролей.

У ході Другої світової війни уряд Великої Британії активно залучав жіноцтво до роботи в традиційно «чоловічих» професіях для заміни чоловіків, відправлених на фронт. Наприклад, велика кількість жінок працювала на заводах із виробництва зброї та боєприпасів. За даними Міністерства праці, близько 7,75 мільйонів були задіяні у виробничому секторі. Організація Women's Land Army забезпечувала їм робочі місця в галузі сільського господарства й у такий спосіб підтримувала продовольчу безпеку країни. Також жінки служили в Women's Auxiliary Air Force та інших підрозділах, у яких вони виконували обов'язки радистів, механіків і пілотів допоміжної авіації. Функціонування міської та сільської інфраструктури залежало від водійок автобусів, трамваїв і вантажівок [3].

Участь жінок у виробництві та інших раніше «чоловічих» професіях призвела до змін соціальних стереотипів. Жінки продемонстрували свою компетентність, що стало поштовхом до подальшої боротьби за гендерну рівність. Навіть після воєнного конфлікту багато з них все ще не мали бажання повернутися до своїх традиційних ролей. Результатом стало постійне зростання їхньої участі у сфері зайнятості.

Великобританія часів Другої світової війни може слугувати прикладом для України. Масове залучення жінок до традиційно «чоловічих» професій не лише врятувало британську економіку під час кризи, але й стало каталізатором створення більш інклюзивного ринку праці після війни. Україна, яка стикається з

аналогічними викликами сьогодні, може використати цей досвід для модернізації власного ринку праці.

Одним із інструментів, який дозволить більш ефективно інтегрувати жіноцтво в традиційно «чоловічі» професії, є освіта. Умовний поділ галузей полягає не стільки в неможливості виконувати ту чи іншу роботу, скільки в гендерних стереотипах про чоловіків та жінок. Освіта являє собою соціальну структуру, яка впливає на формування та сприйняття гендерних ролей. Отже доцільно просувати наступну парадигму уже на рівні загальної середньої освіти: жінки можуть успішно реалізовувати себе не лише в традиційно «жіночих» сферах, але й у «чоловічих», при цьому демонструвати високий рівень компетентності та досягати значних результатів. Водночас, важливо надати численні програми, які дають змогу поглиблено вивчати та здобувати практичні навички в STEM (4 тісно пов'язані напрямки: наука, технології, інженерія та математика). При зміненому уявленні гендерних ролей та сильної академічної підготовки, продуктивність жінок у «чоловічих» професіях зростає, а ймовірність того, що вони повернуться до традиційних ролей після війни, зменшується.

Отже, на ринку праці України відбуваються трансформаційні процеси у розумінні гендерних ролей. Війна змушує все більше жінок працювати за спеціальностями, які згідно з традиційним розподілом гендерних ролей у суспільстві, трактуються як чоловічі. Однак історичний досвід іншої держави демонструє, що вимушений процес можна перетворити на ефективний. Одним із шляхів для досягнення цієї мети є популяризація певної моделі мислення через систему освіти та надання широких можливостей для здобуття знань у «чоловічих» спеціальностях. В умовах війни з РФ та післявоєнної відбудови, Україна потребує створення та розвитку інклюзивного ринку праці, аби втримати економіку сьогодні та забезпечити її процвітання у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Нинько Д. Як жінки заміняють чоловіків на ринку праці в Україні. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-zinki-zaminuut-colovikiv-na-rinku-praci-v-ukraini/a-68037179> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Kimmel M. S. *The Gendered Society: monograph*. 4th ed. New York: Oxford University Press, 2009. P. 472 (дата звернення: 12.11.2024).
3. Smith H. L. *The Womanpower Problem in Britain during the Second World War. The Historical Journal*. 1984. Vol. 27, no. 4. P. 925-945. URL: <https://doi.org/10.1017/S0018246X00018161> (дата звернення: 18.11.2024).

Загорний А. А.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студент БП-1 «Економіка»

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ З ПОЧАТКУ ХХ СТ. І ДО СЬОГОДЕННЯ

Актуальність проведеного дослідження обумовлена тим, що ХХ століття стало періодом кардинальних трансформацій української економіки та охопила низку подій, від індустріалізації в умовах радянської планової економіки до переходу до ринкових відносин. Україна пережила складні процеси, що значно вплинули на її подальший розвиток. ХХІ століття також позначилося новими викликами для української економіки. Глобалізація, технологічні зміни, політична нестабільність та повномасштабна російська агресія – все це суттєво вплинуло на економічні процеси в країні. Тому дослідження економічних процесів, що відбувалися в Україні протягом ХХ та ХХІ століть, є надзвичайно актуальним завданням для сучасної науки, адже це дозволить знайти ефективні шляхи відновлення економіки вже зараз, а також не допустити подібних помилок в майбутньому.

Проведене нами дослідження показало, що економіка України протягом ХХ століття зазнала суттєвих криз, тісно пов'язаних зі змінами політичного устрою та економічних систем. Перша світова війна, революція 1917 року та Друга світова війна призвели до руйнування промисловості, дефіциту продуктів харчування та гіперінфляції. Радянська індустріалізація, хоча й сприяла швидкому зростанню важкої промисловості, супроводжувалася колективізацією, голодомором та репресіями, що завдали непоправної шкоди аграрному сектору та людському капіталу. Перехід до ринкової економіки в 90-х роках також був супроводжений глибокою кризою, пов'язаною з лібералізацією цін, приватизацією державної власності та нестабільністю банківської системи. А починаючи з 2014 року наша країна перебуває в стані війни з росією, що призводить до руйнувань критичної інфраструктури та значним економічним втратам.

На початку ХХ століття економічний розвиток України характеризувався значною нерівномірністю. Найвищих темпів досягла промисловість Півдня, де зосередилися гірничо-металургійні комплекси. Натомість, Правобережжя відставало у промисловому розвитку, а на західноукраїнських землях переважало дрібнотоварне виробництво. Загалом, економічний і культурний розвиток України стримувався політичним, соціальним та національним гнітом, а також залишками кріпосницьких відносин. Наддніпрянська Україна стала одним з найбільш розвинутих промислових регіонів Російської імперії.

Важливим аспектом економічного розвитку України була інтеграція в загальноімперську систему, іноземний капітал активно проникав в українську економіку, особливо у гірничо-металургійну промисловість. Концентрація виробництва призвела до утворення монополій, які контролювали значну частину ринку. Однак, незважаючи на загальний підйом промисловості, розвиток капіталізму в сільському господарстві відбувався повільніше і супроводжувався збереженням залишків феодалізму [1].

В історії господарства України періоду Великої Вітчизняної війни (22 червня 1941 р. – 9 травня 1945 р.) виокремлюють три етапи:

1) червень 1941 р. – липень 1942 р.: в умовах наступу німецько-фашистських військ господарство перебудовувалося на воєнний лад, було евакуйовано матеріальні цінності та трудові ресурси;

2) липень 1942 р. – листопад 1944 р.: тимчасовий німецько-фашистський окупаційний режим;

3) листопад 1944 р. – травень 1945 р.: у міру визволення території України почався процес відбудови господарства, який тривав протягом 1946–1950 рр. [2, с. 616].

Друга світова війна суттєво вплинула на економіку України, переорієнтувавши її на воєнні потреби. Евакуація підприємств зі сходу України та будівництво нових виробничих потужностей на сході дозволили значно збільшити обсяги військової продукції, таким чином, Україна стала одним з основних виробників танків, літаків та боєприпасів для Радянського Союзу.

Окупація значної частини території України німецькими військами призвела до руйнування промисловості та сільського господарства. Німецька окупаційна влада розглядала Україну як сировинну базу, експлуатуючи її ресурси та населення. Впровадження примусової праці, високих податків та руйнування інфраструктури завдали значної шкоди економіці регіону.

Після визволення від нацистської окупації Україна зіткнулася з масштабними руйнуваннями та необхідністю відновлення економіки. Держава зосередила зусилля на відбудові промисловості та сільського господарства. Були розроблені плани відновлення та розвитку економіки, що передбачали значні інвестиції в промислове виробництво.

Однак, відновлення економіки супроводжувалося низкою проблем, таких як інфляція, дефіцит товарів та тіньова економіка. Для вирішення цих проблем було проведено грошову реформу, спрямовану на стабілізацію грошового обігу та ліквідацію надлишкової готівки [2, с. 618].

Після досягнення певних успіхів у відновленні економіки, Україна увійшла в період застою. Централізоване планування, дефіцит товарів, неефективність державних підприємств стали характерними рисами цього періоду. Хоча промисловість продовжувала розвиватися, її структура залишалася застарілою, а продуктивність праці була низькою. Сільське господарство, незважаючи на значні інвестиції, не могло забезпечити країну продовольством.

У 1960-ті роки в Україні розпочалися спроби економічних реформ, зокрема реалізація так званої «косигінської реформи», яка передбачала децентралізацію управління виробництвом і посилення ролі господарських об'єднань. Суть нових умов господарювання полягала у розширенні самостійності підприємств, використанні в процесі виробництва економічних важелів (прибутку, ціни, кредиту, госпрозрахунку), матеріальному стимулюванні трудових колективів залежно від результатів їхньої праці. Цей період відзначався запровадженням нових технологій, які мали на меті підвищення ефективності виробництва. Відповідно до проведених

досліджень, було встановлено, що в цей час спостерігалось значне зростання продуктивності праці в промисловості, особливо у важких галузях [4].

Крім того, розвивалися нові галузі економіки, такі як атомна енергетика, радіоелектроніка та машинобудування. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, надмірна централізація планової економіки суттєво обмежувала гнучкість і адаптивність економічних механізмів.

У 1970-80-х роках радянська економіка, зокрема економіка України, пережила період глибокого застою, що був викликаний системними кризами, викликаними недоліками централізованого планування. Економічна діяльність того періоду характеризувалася екстенсивним зростанням, тобто розвиток відбувався не за рахунок розвитку технологій, а завдяки розширенню обсягів обробки полів, збільшенням обсягів сировини, тощо. Незважаючи на це, промисловість в Україні повільно продовжувала розвиватися, стикаючись з неефективністю виробництва, пов'язаній з централізованою владою, відсутністю конкуренції, відсутністю у працівників достатньої матеріальної зацікавленості. Починалися перші проблеми з екологією, що призводило до суспільного резонансу.

Екологічні проблеми, зокрема наслідки діяльності промисловості, призвели до серйозних екологічних криз, включаючи катастрофу на Чорнобильській АЕС у 1986 році. Вона стала не лише екологічною трагедією, але й мала глибокий соціально-економічний вплив, оскільки спричинила масову евакуацію населення та підвищила рівень соціальної напруги в країні.

Однак, незважаючи на дефіцит товарів рівень життя населення покращувався, поступово підвищувався рівень соціального достатку. Але неефективна радянська модель економіки почала поступово руйнуватися (особливо після аварії на ЧАЕС), що наближало розпад Радянського Союзу та набуття незалежності України.

Період з 1985 до 1991 року отримав назву перебудови. Уряд Михайла Горбачова намагався реформувати економічну систему Союзу, почав набувати розвиток кооперативного руху, що є нетиповим для централізованої економіки. Однак реформи ефективно приживалися рідко, адже не завжди дозволяла радянська бюрократія. В середині країни були присутні елементи розколу, що прискорювало незалежність України.

Однак реформа «Перебудови» була приречена через відсутність продуманої кредитної та фінансової політики, при цьому вирішальну роль грала державна власність та неекономічні методи управління. А фактична влада зберігалася за чиновницьким апаратом та міністерствами [4, с. 22-26].

Дефіцит товарів посилювався, однак їх експорт за кордон не припинявся, через значний валютний дефіцит. Економічна криза стрімко поглиблювалася, дії радянського керівництва не покращили ситуацію. Економічна ситуація в країні вимагала особливих заходів, тому для пом'якшення кризових явищ, що виникли були прийняті Основи законодавства про інвестиційну діяльність від 10 грудня 1990 року та прийнятий Закон СРСР від 11 грудня 1990 року «Про банки і банківську

діяльність» («Банківський закон») який передбачав існування комерційних банків на рівні з державними [5, с. 42-47].

Економіка України пройшла значну трансформацію з моменту здобуття незалежності у 1991 році до сьогодні. Вона пережила етапи економічного спаду, стабілізації, зростання, криз і відновлення, що відображає складність економічної системи країни та її вразливість до внутрішніх і зовнішніх чинників. Перші роки незалежності характеризувалися глибокою економічною кризою через розрив економічних зв'язків із країнами колишнього СРСР, гіперінфляцію (10256%) та слабку інституційну базу. У 1999 році ВВП України досяг мінімуму, скоротившись на понад 60% порівняно з 1991 роком.

У 2000-х роках українська економіка демонструвала відновлення, зокрема завдяки зростанню експорту металургійної продукції та сільського господарства. У цей час реальний ВВП збільшувався щорічно в середньому на 7,5%. Однак глобальна фінансова криза 2008 року та російська агресія 2014 року спричинили нові економічні потрясіння. Вже у 2009 році економіка України скоротилася на 15%, а у 2014-2015 роках ВВП зменшився на 16% через втрату територій, зменшення експорту та зниження інвестиційної привабливості. Після 2015 року Україна поступово відновлювала економіку завдяки реформам у банківській сфері, боротьбі з корупцією та підвищенню прозорості держуправління. Водночас залежність від міжнародної фінансової підтримки залишалася значною, що суттєво знижувало рівень економічної свободи.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році зруйнувало значну частину економічної інфраструктури. Експорт різко впав, особливо через блокування морських портів, однак альтернативні маршрути дозволили частково відновити постачання. Проте у 2023 році темпи економічного зростання залишалися низькими, з прогнозованим Національним банком України збільшенням реального ВВП лише на 3% у 2024 році.

Економіка України демонструє стійкість у надзвичайно складних умовах, проте довгостроковий розвиток залежить від успішності реформ, модернізації інфраструктури та інтеграції у світову економіку. Інституційні реформи, інвестиції в інновації та посилення ролі експорту залишаються ключовими напрямками для майбутнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Основні риси економічного розвитку України на початку ХХ ст. URL: <https://studies.in.ua/istorya-ta-kultura-ukrayini/4025-osnovn-risi-ekonomchnogo-rozvitku-ukrayini-na-pochatku-hh-st.html>
2. Історія економіки та економічної думки : підруч. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, О. В. Длугопольський [та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015 – 792 с.
3. Долішній М. Інновації в економіці України: історичний аналіз. 2010.

4. Скоморовський В.Б. Наслідки «Перебудовчих» процесів у СРСР: державно-правовий аспект / В.Б. Скоморовський // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 1.

5. Хомутовська І.І. Промисловий сектор економіки України у роки «перебудови» / І.І. Хомутовська // Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. –№ 2, т. 1.

Євдокименко І.О.

Ліцей №144 ім. Г. Ващенко м. Києва,

учень 11 класу,

вихованець КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком і контролем, а тому не відображається і не фіксується в офіційній статистиці, це види економічної діяльності, що спрямовані на отримання доходів шляхом ухилення від оподаткування, шляхом порушення чинного законодавства.

Феномен тіньової економіки завжди був присутній в економічній діяльності суспільства. З самого початку формування сучасних економічних відносин та їх контролю з боку держави, суб'єкти економічної діяльності намагались приховати певну частину доходів заради власного збагачення. Таким чином, господарська діяльність у вигляді тіньової економіки продовжує розвиватися й надалі, обходячи облік та контроль держави та нехтуючи законодавством.

Слід зазначити, що тіньова економіка існує в усіх країнах світу. Вона відрізняється тільки обсягами, структурою і механізмами розвитку. Масштаби і особливості тіньової економіки в різних країнах і регіонах світу тісно пов'язані з національними господарськими моделями і ступенем зрілості ринкових відносин. Наприклад, у розвинених країнах тіньова економіка становить, в середньому та за різними оцінками, 12-16% ВВП, у країнах, що розвиваються, – від 23 до 25% ВВП, у країнах з перехідною економікою – 30- 50% ВВП [7]. Отже, в найбільш розвинених країнах питома вага тіньового сектору в національній економіці значно менша, ніж в інших групах країн.

Однак розвинені країни також неоднорідні, і серед них зустрічаються країни з досить високими показниками тіньової активності. Найбільш низькі відносні показники частки тіньового сектору (на рівні 8- 10% ВВП) мають Австрія, США, Швейцарія. Мотивація тіньової активності в розвинених країнах пояснюється здебільшого надмірним податковим навантаженням на підприємства і

зарегульованістю господарських відносин. Інша ситуація в країнах що розвиваються та з перехідною економікою, де відносні показники тіньового сектору сягають в 25-35%, як в Туреччині та Україні [7]. Мотивація тіньової економіки в таких країнах обумовлюється наявністю неповноцінного середовища на ринку, невідповідністю у структурі зайнятості, корупцією та неефективністю державного регулювання.

Таблиця 1.

Тіньова економіка від ВВП в процентах за останні 5 років (Leandro Medina and Friedrich Schneider, 2018, p. 18)

Країни, або група країн	2017-2018	2022-2023
ЄС	16,6	17
Україна	30,1	32
Туреччина	27,2	34,3

Тому, метою цього дослідження є аналіз загальних тенденцій тіньової економіки та оцінка стану і особливостей тіньової економіки в Україні та Туреччині, виявлення чинників, що впливають на їх величину, а також дослідження шляхів подолання цього явища на основі міжнародного досвіду.

В Україні досить досить великий рівень тінізації економіки (табл. 1). Подібні показники на рівні 30% наразі має Туреччина. Найбільший відсоток тінізації економіки в Україні та Туреччині спостерігається в сфері послуг завдяки використанню готівкових коштів (табл. 2). Світовий банк вважає, що в Україні та Туреччині вартість тіньової економіки складає майже 48 та 73 млрд дол. США відповідно [5, 4].

Таблиця 2.

Рівень тіньової економіки Туреччини та України за секторами

Country	Building industry	Services	Other
Ukraine	51%	40,5%	27%
Turkey	30%	35%	23%

При обчисленні частки тіньової економіки, перш за все, йдеться про легальну діяльність, яка не зареєстрована і не оподаткована, – це головна частина тіньової економіки. Крім цього, треба додати таку нелегальну діяльність, як проституція, контрабанда цигарок і торгівлю наркотиками.

Згідно з даними, спираємося на журнал Forbes, які показують, що вже протягом кількох років частка тіньового сегменту на ринку цигарок значно зростає. Різкий стрибок зафіксували ще у 2021-му – 16,9%. Роком раніше частка складала 6,9% та 5,7% відповідно [2]. Одна з причин стрімкого зростання нелегального ринку – семирічний план підвищення ставки акцизного податку на сигарети, а також військові дії, що призвели до зменшення споживачів та відповідно прибутків на ринку тютюну.

Подібну ситуацію можна спостерігати в Туреччині. За даними Forbes, відносний тіньовий ринок цигарок у Туреччині складає приблизно 20-25% від загального обсягу ринку тютюнових виробів, а у деякі роки цей показник досягав 30% [2, 9]. Однією з основних причин розвитку тіньового ринку тютюну в Туреччині є високі акцизи та податки на легальні тютюнові вироби, що робить їх дорожчими для споживачів. Це сприяє зростанню попиту на дешевші нелегальні цигарки.

У такому випадку створюються додаткові реальні робочі місця, хоч вони і ведуться поза державним обліком. Важливим наслідком тінізації підприємств є також захист від збанкрутування, що продемонстрував досвід України. Проте негативних наслідків такої нелегальної діяльності більше. Наприклад в Україні через схеми з тютюном держбюджет у 2022 році недоотримав близько 19 млрд грн від несплати акцизу та ПДВ. Проте, держава недоотримує також і зовнішні фінансові надходження, оскільки за даними “Global Risks Report 2024”, тінізація економіки є сьомим у списку глобальних ризиків для бізнесу та інвестування [1].

Згідно з дослідженнями європейського парламенту, на момент 2022 року 66,5% тіньової економіки ЄС становить нелегальна праця людей, які найчастіше працюють у будівництві, сільському господарстві та працюють вдома. Інші 33,5% утворюють доходи, які приховувані від податкових органів, найчастіше у сфері роздрібною торгівлі, прибутки барів, оплата за послуги таксі тощо. Найбільші розміри тіньової економіки у будівництві – 35%, оптовій і роздрібній торгівлі – 25%. Найбільш вагомим драйвером такого рівня тіньової економіки в країнах ЄС можна вважати непрямий податок на доходи фізичних осіб, де їх середній відносний вплив (у %) на тіньову економіку становить 42,5% [3]. Другим за важливістю фактором є рівень самозайнятості по відношенню до загального рівня зайнятості, що зумовлено наслідками епідемії COVID-19. Тобто чим вищий рівень самозайнятості, тим вищим є рівень участі в тіньовій економіці. З таблиці 3 видно, що середній відносний вплив самозайнятості (у %) на тіньову економіку становить понад 22%. Іншими важливими факторами, з відносно вищим середнім відносним впливом на тіньову економіку, є рівень безробіття в країні, податковий моральний дух та рівень свободи підприємницької діяльності, який використовується як показник для позначення рівня бюрократії та суворих законів/правил при веденні економічної діяльності [8].

Таблиця 3.

**Taxation of the Informal Economy in the EU (European Parliament. (2022)
Taxation of the Informal Economy in the EU, p. 20)**

Counrty	The average size of the shadow economy	Personal income tax	Indirect taxes	Un-employment	Self-employment	GDP growth	Business Freedom	Tax moral
Netherlands	11.8	13.6	32.5	10.4	19.7	0.8	10.0	13.0
Norway	17.6	21.2	31.5	10.8	13.0	0.5	10.5	12.5

Romania	29.0	4.2	24.5	14.2	37.7	1.1	5.2	14.2
Slovenia	24.1	9.6	33.9	15.4	21.7	1.2	8.6	9.6
Switzerland	7.3	17.7	30.7	9.6	23.8	0.5	8.7	9.0
Turkey	31.6	4.9	31.4	16.4	41.4	0.6	4.6	4.6
United States	8.2	27.5	5.1	22.0	16.0	0.9	15.4	13.2

Розглянемо нещодавній досвід боротьби з тіньовою економікою ЄС на прикладі Румунії. Румунія вклала значні кошти у створення структури та інституцій, відповідальних за зменшення нелегальності в країні, завдяки членству в ЄС. Для боротьби з незадекларованою працею Румунія внесла зміни до Трудового Кодексу (застосований у травні 2011 року), згідно з яким незадекларована праця вище певного рівня прирівнюється до кримінального злочину і, як така, підлягає судовому переслідуванню для всіх компаній, які одночасно наймають більше п'яти працівників без трудового договору [3]. З точки зору зниження податкового навантаження (як прямого, так і непрямого оподаткування) політика Румунії в основному була зосереджена на поправках до ПДВ.

Щоб полегшити труднощі, спричинені пандемією коронавірусу, уряд Румунії оголосив про кілька «пакетів» економічної підтримки у 2021 та 2022 роках. Ця політика, хоч і тимчасова, може допомогти зменшити розмір тіньової економіки надто опосередковано – оскільки люди та бізнес отримують вигоду від цих заходів, таких як пільги у вигляді грантів, податкові пільги та інша підтримка бізнесу, а також державні плани відновлення економіки, їм доведеться «виходити» з тіньової економіки та входити в офіційну економіку. Такі заходи є стимулами для виходу з тіньової економіки та входження в офіційну економіку. Подібна ситуація спостерігається наразі в Україні, де під час війни було офіційно зареєстровано рекордну кількість манікюрних салонів через пільги для бізнесу.

Підсумовуючи, можна сказати, що розмір тіньової економіки в Україні, Туреччині та світі продовжує розвиватися і потребує комплексного підходу до подолання. При майже повному консенсусі з більшістю літературних джерел ми знаходимо наступні сім ключових гіпотез про те, що рушійні сили та їх причинно-наслідковий зв'язок тіньової економіки мають сильний вплив на її розмір: збільшення податкового навантаження збільшує тіньову економіку, чим більше країна регулюється, тим більші стимули працювати в тіньовій економіці; чим нижча якість державних інституцій, тим вищі стимули до роботи в тіньовій економіці; чим нижча мораль платника податків, тим вищі стимули працювати в тіньовій економіці; чим вище безробіття, тим більше людей займаються тіньовою економікою; чим вищий рівень самозайнятості, тим вища участь у тіньовій економіці; чим нижчий ВВП на душу населення в країні, тим вищий стимул працювати в тіньовій економіці.

Для подолання тінізації економіки слід застосовувати комбінацію політичних рішень, спрямованих на детермінацію тіньової економіки, найбільш актуальні в будь-якій конкретній країні. Розмір тіньової економіки (при використанні будь-якого з оціночних підходів) обернено пропорційний доходу на душу населення, а більш

ефективні інститути відіграють ключову роль у досягненні цілей розвитку. Крім того, удосконалення адміністрування податків, зменшення регуляторного навантаження та підвищення прозорості зменшить стимули для нелегальної діяльності.

Удосконалення регулювання та інституційної якості сприятимуть більш справедливому та сталому зростанню в довгостроковій перспективі. Більш ефективне управління служить добробуту широких верств суспільства. Регуляторні та інституційні реформи мають вирішальне значення для подолання вузьких місць у бізнес-кліматі, зміцнення верховенства права, підвищення ефективності уряду та боротьби з корупцією.

Зменшення регуляторних та адміністративних бар'єрів, тобто акцизів, зменшить стимули до участі в тіньовій економіці.

Підвищення рівня дотримання податкового законодавства шляхом удосконалення реєстрації, аудиту та стягнення також пригнічує нелегальну діяльність.

Список використаних джерел

1. The Prosperity Index Rankings Table 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.prosperity.com/2616/7736/3001/The_Prosperty_Index_Rankings_Table_2023.pdf.
2. The Legatum Prosperity Index 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429.
3. The Legatum Prosperity Index 2019 Rankings Table [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.prosperity.com/1515/8634/9128/The_Legatum_Prosperty_Index_2019_Rankings_Table.pdf.
4. Legatum Prosperity Index Rankings 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.prosperity.com/application/files/9514/7808/9312/Legatum_Prosperty_Index_Rankings_2016.pdf.
5. About Prosperity Resources [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prosperity.com/about/resources>.
6. Фукуяма Ф. Довіра: соціальні доброчесності і шлях до процвітання / Ф. Фукуяма ; пер. з англ. – М. : Видавництво АСТ, 2004. – 730 с.
7. Шихирев П. Від капіталу фізичного до капіталу соціального [Електронний ресурс] // Со-Общение. – 2005. – № 10. – Режим доступу: <http://www.soob.ru/n/2005/10/c/7>.

Єфімова О.О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентка БП-3 «Економіка»
Науковий керівник: к.е.н., доц. Біла І.С.

ЗРОСТАННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна в Україні змінила наше сьогодення та майбутнє і викликала необхідність пошуку нових рішень та джерел життєдіяльності та економічного зростання. Одним із таких джерел є розвиток і зміцнення соціального капіталу українського суспільства.

Досвід розвинених країн демонструє, що суспільства, які активно інвестують у розвиток соціального капіталу, краще реалізують людський потенціал і задовольняють суспільні потреби. Це актуалізує необхідність наукового дослідження соціального капіталу, зокрема його сутності, ролі в системі економічних ресурсів і взаємозв'язків із іншими формами капіталу, такими як фізичний та людський, в умовах війни.

У сучасній економічній літературі зростає визнання важливості людських взаємин, мереж і організацій, які мають значний вплив на якість життя та перспективи соціально-економічного розвитку. Соціальний капітал займає важливе місце в структурі загального капіталу і охоплює соціальні зв'язки, які враховують моральні норми, традиції та рівень довіри в суспільстві. Він дозволяє залучати додаткові ресурси через довіру, яка формується у відносинах між людьми.

Соціальний капітал поділяє багато властивостей з економічним капіталом, таких як обмеженість, здатність до накопичення та конвертації, здатність до самозростання та передачі. Проте, на відміну від інших форм капіталу, соціальний капітал не зменшується під час використання, а навпаки збільшується, а якщо він не використовується, то його цінність втрачається. Соціальний капітал вимагає взаємодії, тобто більше ніж одного учасника, і важко визначити його економічну вартість [7].

На нашу думку, соціальний капітал в системі економічних відносин виконує функцію каталізатора, оскільки він змінює швидкість перебігу економічних процесів, прискорюючи їх або сповільнюючи, не втрачаючи при цьому своєї вартості. В умовах війни може проявлятися саме негативна сторона соціального капіталу: високий рівень недовіри призводить до постійної напруги, що посилює конфлікт і руйнує спроби його вирішення.

Варто зазначити, що в умовах війни навіть високий рівень соціального капіталу, який базується на довірі, не здатний безпосередньо усунути корінні причини конфлікту чи стати прямим інструментом для припинення воєнних дій. Проте підвищення якості соціального капіталу сприяє зміцненню суспільних зв'язків у постраждалих громадах, розширюючи мережу довіри. Це допомагає об'єднувати зусилля як для відновлення економічної діяльності, так і для досягнення миру.

Згідно твердження Ф.Фукуями, соціальний капітал має «прихований резерв», який спрямовує розвиток суспільства [6]. І саме в кризових, критичних ситуаціях

такий резерв показує найкращі результати при використанні. Це підтверджується дослідженнями організації Legatum Institut, яка впродовж більше 10 років аналізує країни в системі Legatum Prosperity Index за рівнем сприяння добробуту їхніх громадян, охоплюючи як економічний, так і соціальний аспекти. Така система показників відображає багатогранність добробуту, виходячи за межі традиційних макроекономічних показників, зокрема таких, як ВВП на душу населення, і зосереджуючись на ширшому вимірі людського добробуту [1-5].

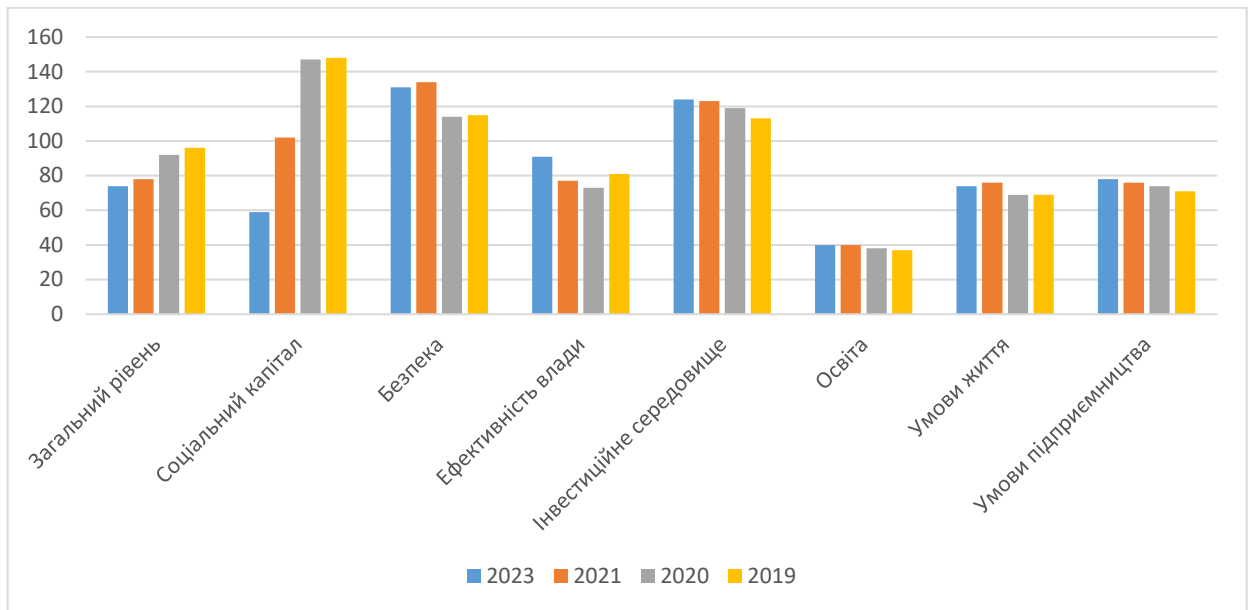

Рис.1. Рейтинг показників економічного та соціального розвитку України в світі в період 2019-2023 рр. за даними Legatum Institute.

Як бачимо з діаграми 1, не зважаючи на військові дії соціальний капітал в Україні стрімко зростає. За оцінками світових експертів в 2019 році Україна займала 148 місце серед 167 країн світу, а в 2023 вона опинилася вже на 59. Внаслідок цього загальний рейтинг добробуту України в порівнянні з іншими країнами світу з кожним роком покращується, незважаючи на надзвичайно складні життєві обставини та умови.

Таблиця 1.

Показники України в системі Legatum Prosperity Index за 2019-2023рр.

Показник	Значення показника	2019	2020	2021	2023
Загальний рівень	Показує економічний і соціальний добробут країни	96	92	78	74

Соціальний капітал	Вимірює міцність особистих і соціальних стосунків, інституційну довіру, соціальні норми та громадянську участь у країні	148	147	102	59
Безпека	Стан війни, конфлікти, терор і злочинність дестабілізували безпеку людей як негайно, так і через довгострокові наслідки	115	114	134	131
Ефективність влади	Вимірює ступінь контролю та обмежень влади, а також те, чи уряд працює ефективно та без корупції	81	73	77	91
Інвестиційне середовище	Вимірює ступінь належного захисту і доступності інвестицій	113	119	123	124
Освіта	Вимірює зарахування, результати та якість на чотирьох етапах освіти (дошкільна, початкова, середня та вища освіта), а також навички дорослого населення.	37	38	40	40
Умови життя	Вимірює ступінь прийнятної якості життя для всіх, включаючи матеріальні ресурси, житло, базові послуги та зв'язок	69	69	76	74
Умови підприємництва	Вимірює ступінь, до якого нормативні акти дозволяють підприємствам починати, конкурувати та розширюватися	71	74	76	78

Отже, на нашу думку, соціальний капітал стає не лише інструментом виживання, але й основою для відновлення та побудови більш стійкого суспільства в умовах війни та після її завершення. Рівень соціального капіталу країни є індикатором економічного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності та нації в цілому, ресурсом підвищення ефективності економіки та запорукою міжнародної безпеки.

Список використаних джерел

1. World Economic Forum. (2024) The Global Risks Report 2024. P. 7-8.
2. Ira Kitschka, Pavlo Kalashnik. (2023) Fighting smoke. The share of the shadow cigarette market has risen to a record 20%. MPs want to whitewash the market and squeeze UAH 20 billion in taxes out of it. Will they succeed? Forbes. P. 2-3.
3. European Parliament. (2022) Taxation of the Informal Economy in the EU. P. 20.
4. Rabia Kapıcıoğlu. (2022) The Shadow Economy and Financial Development in the Turkish Economy. P. 10.

5. Olha Lysa, Iryna Fedets & Arnis Sauka. (2019) Shadow economy index. P. 1-53.
6. Leandro Medina and Friedrich Schneider (2018), Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? International Monetary Fund. P. 1-76.
7. Ponomorenko, T. Yu. (2016) Comparative analysis of the shadow economy of the world countries [Text] / T. Yu. Issue 2 - Odesa, ONEU. P. 222 - 227.
8. Schneider F, Enste DH. (2013) The Shadow Economy: An International Survey. 2nd ed. Cambridge University Press.
9. Friedrich Schneider Andreas Buehn Claudio E. Montenegro. (2010). Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007. P. 1-56.

Жигилій К.С.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентка БП-3 «Економіка»

ПЕРСПЕКТИВИ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Війна завдає значних втрат людським і природним ресурсам України, руйнуючи інфраструктуру та дезорганізуючи всі ключові сфери суспільства. Однак виокремлюючи проблеми, які загостило повномасштабне вторгнення, часто забувають про відходи від руйнувань, не говорячи вже про інші збитки, завдані навколишньому середовищу. Євгенія Попович, директорка Департаменту цифрової трансформації, електронних публічних послуг та управління відходами Міндовкілля зазначила, що від початку повномасштабного вторгнення станом на листопад 2023 року утворилося понад 670000 тонн відходів від руйнувань [1]. «За оцінками Світового банку, лише на операції з демонтажу та перевезення відходів Україні доведеться витратити близько 5,6 млрд доларів» [2]. Захоронення сміття є вкрай дорогим процесом, який не лише створює значне навантаження на економіку, а й має катастрофічні наслідки для екології. Тож ця проблема є настільки критичною, що вже стає питанням національної безпеки.

У цьому контексті стає очевидною необхідність переходу до принципів циркулярної економіки. «Циркулярна економіка (ЦЕ) – це економічна система, в якій продукти, деталі та матеріали повертаються назад у цикл виробництва, створюючи додаткову економічну, соціальну та екологічну цінність» [3]. Переорієнтація України на принципи циркулярної економіки — це амбітний виклик, який в той же час надає доступ до багатьох можливостей. Ця модель не лише знижує навантаження на полігони та сприяє більш ефективному використанню ресурсів, вона також стає каталізатором сталого економічного зростання.

Збитки житловому фонду є одними з найзначніших, тож галузь будівництва є найбільш перспективною та необхідною. Зруйновані будинки стають джерелом вторинної сировини. В Україні вже функціонують компанії, які працюють в цьому напрямку, і вони довели ефективність цього підходу: «На початку 2023 року компанія “Нео-Еко Україна” успішно знесла будівлі в рекордно короткі терміни, при цьому доведено, що 90% з 50 000 тонн демонтованого щебню можна переробити» [4]. «Нео-Еко Україна» - українська філія французької фірми «Нео-Еко». І за словами віцепрезидента компанії Барта Грюєра, повторне використання будівельних відходів дозволяє скоротити видатки на відновлення інфраструктури на 20-25% [5]. Імплементация принципів циркулярної економіки передбачає пріоритетне використання вторинних матеріалів, таких як демонтований щебінь, перероблений бетон та металобрухт. Це підхід, який веде до суттєвого зменшення потреби в нових матеріалах, зменшуючи залежність від імпортованої сировини. Однак, перспективи циркулярної економіки не обмежуються лише використанням будівельних відходів. Вони охоплюють ширший спектр можливостей, включаючи оптимізацію ресурсів, повторне використання та переробку у різних галузях, що сприяє зміцненню внутрішнього ринку. Це також стимулює створення робочих місць у сферах переробки та виробництва, підтримуючи економічний розвиток. Впровадження цих принципів забезпечує екологічну раціональність і економічну стабільність, відкриваючи нові горизонти для наукових досліджень і технологічних інновацій.

Циркулярна економіка – це про всебічну трансформацію суспільства та держави в більш сучасному, інноваційному, відповідальному та свідомому напрямку. На рівні окремого індивіда це означає усвідомлення власної ролі та впливу на довкілля, а також активну підтримку екологічних ініціатив. Як наслідок набуває поширення етичне споживання, яке закріплює культуру відповідальності. Для підприємств – це модернізація моделей виробництва та постачання продукції, що сприятиме відкриттю неосвоєних ринків, як національних, так і глобальних. Це впливатиме й на формування корпоративної соціальної відповідальності [6]. Звісно ж, у бізнесу має бути мотивація та стимул переходити до економіки замкнутого циклу та віднаходити нові ідеї імплементатії цих принципів у виробництві. У цих умовах пошуку своєї ніші та дослідження можливих перспектив відбуватиметься переорієнтація на високотехнологічний інноваційний розвиток. Держава відіграє ключову роль у переході до циркулярної економіки, розробляючи та впроваджуючи стратегії, що охоплюють всі етапи економічної діяльності, включаючи заохочення. Також держава має брати активну участь і як споживач продукції. Створення відповідного правового поля є важливим фактором такого переходу. Встановлення на законодавчому рівні певних стандартів стане ключовим етапом впровадження принципів циркулярної економіки в національну стратегію відновлення.

Акцентуючи увагу на стимулюванні підприємств до підтримки ініціативи варто розглянути ще два важливих аспекти:

1. По-перше, важливим кроком є запровадження податкових та кредитних пільг для компаній, які впроваджують циркулярні моделі. Це сприятиме залученню інвестицій в екологічні ініціативи, а також створюватиме сприятливі умови для розвитку «зелених» стартапів. Одночасно надання субсидій на засоби виробництва стане суттєвою підтримкою для малого та середнього бізнесу, який часто стикається з обмеженими ресурсами для масштабних трансформацій. Слід створити спеціалізовані інвестиційні фонди та платформи для фінансування проєктів у цій сфері. Такі фонди зможуть акумулювати державні, міжнародні та приватні ресурси, спрямовуючи їх на розвиток інноваційних екологічних рішень. І, безумовно, як базисна умова має бути легкий доступ до кредитування шляхом запровадження пільгових умов для підприємств, які прагнуть модернізувати свої процеси у відповідності до принципів циркулярної економіки. Зараз українські банки мало кредитують, більшість коштів вони спрямовують на купівлю ОВДП. Однак все ж наявні позитивні тенденції, оскільки у Огляді банківського сектору за III квартал 2024 року вказано: «Обсяг чистого гривневого кредитного портфеля бізнесу за III квартал зріс на 6,9% порівняно з попереднім кварталом та на 22,9% – порівняно з III кварталом 2023 року. Частка МСП у чистому портфелі гривневих кредитів бізнесу зросла до 60%» [7]. Однак все одно ставки для великих підприємств залишалися нижчими, ніж для малого та середнього бізнесу. Також, особливо актуальним може стати створення спеціалізованих «зелених» банків або фінансових установ, які фокусуватимуться на підтримці проєктів сталого розвитку.

2. По-друге, нові продукти та послуги, які виникають унаслідок переходу до циркулярної економіки, становлять значний виклик, особливо для малого та середнього бізнесу, який обмежений у часі та ресурсах. У цьому контексті роль уряду має трансформуватися з пасивної функції законодавця та наглядача до активної кооперативної позиції. Це передбачає створення партнерських ініціатив, які об'єднують бізнес-сектор, громадянське суспільство та наукові установи. Одним із ефективних інструментів у цьому процесі є формування кластерів — спеціалізованих об'єднань, які сприяють оптимізації використання ресурсів, обміну знаннями та впровадженню інновацій. У межах економіки замкнутого циклу кластери мають низку переваг, серед яких виділяється високий потенціал для розвитку промислового симбіозу. Промисловий симбіоз забезпечує взаємодію підприємств шляхом перетворення відходів одних компаній на ресурси для інших, що дозволяє ефективніше використовувати матеріальні й енергетичні ресурси. Крім того, кластери створюють сприятливі умови для швидшого залучення фінансування та реалізації проєктів. Вони сприяють подоланню розриву між науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами і малими та середніми підприємствами, стимулюючи розробку й інтеграцію інновацій у виробничі процеси. Завдяки такому підходу кластери стають ключовим елементом переходу до циркулярної економіки, забезпечуючи стійкий розвиток та конкурентоспроможність бізнесу.

Говорячи про реальність впровадження моделі циркулярної економіки, важливо зазначити, що Україна вже досить впевнено крокує в цьому напрямку,

оскільки у рамках фінансованої Європейським Союзом програми EU4Environment за підтримки уряду Німеччини, Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку було виконано оглядовий стратегічний форсайт «На шляху до циркулярної економіки в Україні» і зроблено звіт. Однак також є і більш практичні проєкти з багатьма країнами-партнерами. Наприклад:

1. уряд Швеції запустив новий проєкт технічної допомоги Україні із назвою "Посилення управління побутовими відходами на 2024-2027 роки", метою якого є допомога реформувати систему управління відходами за євростандартами [8];

2. Італія профінансує будівництво двох сміттєпереробних заводів на Закарпатті [9];

3. Японія надає велику допомогу Україні, що підтверджено тим, що в рамках Конференції з економічного розвитку та відновлення у Токіо підписали 56 документів – міжурядових угод та домовленостей між бізнесами та місцевою владою [10]. На Харківщині вже успішно переробляють відходи за допомогою обладнання, яке надала країна-партнер [11].

Отже, Україна вже має досвід участі у таких проєктах та співпраці з країнами, які вже досягли успіху у циркулярному плануванні. Це дає надію на те, що і Україна зможе швидко адаптуватися до нових тенденцій та прискорити перехід до економіки замкненого циклу. Однак, для досягнення успіху, важливо не лише отримувати допомогу та фінансування від зарубіжних партнерів, але й активно працювати над створенням сприятливих умов для розвитку циркулярних практик на внутрішньому ринку.

Список використаних джерел

1. Від початку повномасштабного вторгнення рф в Україні вже утворилося понад 670 тисяч тонн відходів руйнації – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт.* URL: <https://mepr.gov.ua/vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rf-v-ukrayini-vzhe-utvorylosya-ponad-670-tysyach-tonn-vidhodiv-rujnatsiyi/>

2. Колтик О. Відходи від руйнувань: ресурс чи гори сміття. *Економічна правда.* URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/14/713619/>

3. ЮНІДО (2024). Оглядовий стратегічний форсайт циркулярної економіки в Україні: Фінальний звіт. Відень, ЮНІДО. URL: <http://www.recpc.org/circular-economy/>

4. Пілотний проєкт циркулярності в Гостомелі. *Нео-Еко Україна.* URL: <https://neo-eco.com.ua/project/pilotna-prohrama-rozbyrannia-zavaliv-sylamy-veteraniv/>.

5. Гришина О. Інтерв'ю віцепрезидента компанії Нео-Еко Барта Грюєра. *Інтерфакс-Україна.* URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/875051.html>

6. Кужелєв М. О. Формування парадигми корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3-4(1). С.60–63
7. Кредитування бізнесу та населення надалі зростає, а якість кредитного портфеля поліпшується понад рік – Огляд банківського сектору. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kredituvannya-biznesu-ta-naselennya-nadali-zrostaye-a-yakist-kreditnogo-portfelya-polipshuyetsya-ponad-rik--oglyad-bankivskogo-sektoru>.
8. Швеція допомагатиме Україні у реформуванні національної системи управління відходами за європейськими стандартами. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shvetsiia-dopomahatyme-ukraini-u-reformuvanni-natsionalnoi-systemy-upravlinnia-vidkhodamy-za-ievropeiskymy-standartamy>
9. Міцкевич А. Уряд Італії готовий фінансувати будівництво двох сміттєпереробних заводів на Закарпатті. *ZAXID.NET*. URL: <https://zaxid.net/uryad-italiyi-gotoviy-finansuvati-budivnitstvo-dvoh-smittyeper-erobnih-zavodiv-na-zakarpatti-n1594888>
10. Україна та Японія підписали 56 документів на Конференції з економічного розвитку та відбудови в Токіо. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-iaponiia-pidpysaly-56-dokumentiv-na-konferentsii-z-ekonomichnoho-rozvytku-ta-vidbudovy-v-tokio>.
11. Харків Новини. Відходи після руйнацій: у Харкові їх почали переробляти, 2024. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2u1muPnT_M

Лутфулліна А.В., Капшук М.О.
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентки БП-1 «Маркетинг»

ГЕНЕРАТОРИ, ДРОНИ І СТАРТАПИ: ЯК ІННОВАЦІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ СТАЮТЬ ОСНОВОЮ ЕКОНОМІЧНОГО МАЙБУТНЬОГО

Війна в Україні стала не лише важким випробуванням, а й приводом для нових технологічних рішень. Дефіцит енергетичних ресурсів, потреба в ефективних засобах ведення війни та забезпечення життєдіяльності населення стимулювали розвиток інновацій. Вони стають ключовими елементами, що допомагають адаптуватися до кризових умов та створюють нові можливості. Генератори стали базовим інструментом енергозабезпечення, дрони – ключовими у військовій тактиці, а стартапи допомагають у відновленні економіки. Водночас виникає проблема інтеграції інновацій воєнного часу у повоєнну економіку. Тому необхідно оцінити потенціал таких розробок як основи майбутньої економічної моделі країни.

Енергетична інфраструктура України зазнала значних пошкоджень під час війни. У 2022 році в країну було імпортовано понад 390 тисяч генераторів [1].

Кампанії на кшталт «Генератори надії» від міжнародних партнерів забезпечили критично важливі об'єкти, такі як лікарні, школи та комунальні служби — додатковими джерелами енергії [2]. У 2023 році доставка генераторів в Україну залишалася на високому рівні, зокрема ввезено близько 354 тисяч одиниць, що свідчить про стабільний попит, хоча він дещо знизився у порівнянні з піковими показниками 2022 року [1]. У 2024 році статистка демонструє приблизно таку ж кількість ввезених генераторів, як і в 2023 році, а саме 354 тисячі [1]. Попит на генератори спричинив ріст ринку альтернативної енергетики, а також стимулював дискусії про розвиток альтернативних джерел енергії для забезпечення стабільного живлення у великих містах. Цей процес став поштовхом до впровадження сучасних енергетичних рішень та розробки стратегій енергетичної безпеки країни. Одним із найяскравіших прикладів є створення сонячних електростанцій із системами накопичення енергії в зоні бойових дій [8]. Наприклад, в деяких громадах, які постраждали від руйнувань, впроваджуються автономні сонячні міні-електростанції з батареями, які забезпечують стабільне живлення критичної інфраструктури.

Доцільно згадати дрони, які стали основним інструментом не лише у військових операціях, а й у цивільних цілях. У 2023 році Україна стала одним із найбільших користувачів дронів у Європі [3]. На платформі Brave1 з квітня 2023 року зібралось 820 defence-tech проєктів, з яких найбільше виробників безпілотників, вони займають 20%. До 2022-го в Україні було близько 20 компаній, наприклад Ukrspesystems або Skyeton, станом на грудень стало понад 200, повідомляє пресслужба Мінстратегпрому [3]. У 2023-му уряд виділив на «Армію дронів» 40 млрд грн, у проєкті держбюджету 2024 на дрони було закладено 48 млрд грн [3]. Розвиток таких технологій відкрив можливості для створення нових інженерних рішень і навіть експорту українських дронів на міжнародний ринок. У сільському господарстві дрони використовуються для аналізу стану полів, виявлення шкідників, оптимізації зрошення та внесення добрив, що значно підвищує ефективність виробництва. У медицині вони забезпечують оперативну доставку ліків у важкодоступні регіони, особливо під час надзвичайних ситуацій або військових конфліктів. Крім того, українські дрони активно використовуються в енергетичному секторі для інспекції електромереж, трубопроводів та об'єктів інфраструктури, що зменшує ризики для людей і скорочує час перевірок. Експорт українських дронів також демонструє значний потенціал. Країни Європи, Азії та Близького Сходу вже зацікавлені у співпраці з українськими розробниками завдяки їхнім конкурентним рішенням у сфері безпілотних технологій. У майбутньому дрони можуть стати основою для нових сфер використання, таких як створення карт високої точності та управління міською інфраструктурою.

Також воєнний час дав поштовх розвитку стартапів у сфері технологій і виробництва. «Українська стартап-екосистема, що налічує понад 2600 стартапів, стрімко зростає та впевнено заявляє про себе на міжнародній арені» – зазначає Наталія Кушерська, в. о. директора Фонду розвитку інновацій [5]. Наприклад,

компанії, що створюють модульні укриття та переносні електростанції, стали популярними завдяки своїй мобільності та ефективності. Українські стартапи, які впроваджують розумні системи для енергозбереження, отримують підтримку від ЄС та США, що сприяє міжнародному співробітництву і залученню інвестицій [6]. Крім того, багато стартапів зосереджуються на розробці технологій подвійного призначення, які можна використовувати як у військовій, так і у цивільній сферах. Наприклад, автономні системи моніторингу безпеки та програмне забезпечення для координації рятувальних операцій стають важливими інструментами в умовах війни. Інновації у сфері 3D-друку також отримали значний розвиток, наприклад українські компанії створюють деталі для військової техніки, медичні протези та навіть елементи тимчасового житла, що робить технологію надзвичайно затребуваною. Завдяки підтримці міжнародних партнерів і спрощеним процедурам отримання грантів, українські стартапи мають можливість не лише розвивати внутрішній ринок, а й виходити на глобальний рівень. Зокрема, Європейський інвестиційний банк і американські венчурні фонди активно фінансують перспективні проєкти, спрямовані на сталий розвиток, кібербезпеку та інновації у відновленні інфраструктури [6]. Також у 2023 році український технологічний сектор посів 46 місце у топ-100 країн згідно з Global Startup Ecosystem Index від Startupblink [4].

Отже, інновації, які виникли через потребу пристосуватися до реалій війни, формують нову економіку України. Генератори стали тимчасовим, але ефективним засобом вирішення проблеми енергопостачання, водночас відкриваючи нові перспективи для інвестицій у відновлювані джерела енергії та модернізацію енергетичної інфраструктури. Дрони відкривають нові можливості у військовій, сільськогосподарській, медичній та логістичній сферах, закладаючи перспективи для експорту інновацій. Стартапи, підтримувані міжнародними партнерами, спрямовані на сталий розвиток і відновлення інфраструктури. Усі ці розробки не лише адаптують економіку до умов війни, але й мають всі шанси стати фундаментом нової економічної моделі, орієнтованої на сталий розвиток, технології та міжнародне співробітництво. Це не лише сприятиме післявоєнному відновленню, а й створює можливості виходу України на міжнародну арену.

Список використаних джерел

1. Імпорт генераторів в Україну. <https://onyx-trade.com>. URL: <https://onyx-trade.com/blog/import-generatoriv-v-ukrayinu/> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Генератори надії. <https://ukraine.europarl.europa.eu/>. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/support-for-ukraine/generators-of-hope> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Мельник Т. Від нуля до армії стартапів. У 2023 році в Україні розвинулися сотні виробників дронів, роботів і РЕБ. що заважає їм рости ще швидше? Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL:

<https://forbes.ua/innovations/u-2023-rotsi-v-ukraini-rozvinulisya-sotni-oboronnikh-startapiv-27122023-18160> (дата звернення: 20.11.2024).

4. Global startup ecosystem index 2024: ukraine in the top 50. <https://usf.com.ua>. URL: <https://usf.com.ua/en/global-startup-ecosystem-index-2024-ukraine-in-the-top-50/> (дата звернення: 20.11.2024).

5. На Web Summit 2024 представлені 24 українські стартапи. HiTech.Expert | твоя мобільна енциклопедія: технології та комунікації. URL: <https://expert.com.ua/190791-na-web-summit-2024-predstavleni-24-ukrainski-startapy.html> (дата звернення: 20.11.2024).

6. Ukrinform. Європейський інвестиційний банк збільшить допомогу для енергетики та бізнесу в Україні. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3888271-evropejskij-investicijnij-bank-zbilsit-dopomogu-dla-energetiki-ta-biznesu-v-ukraini.html> (дата звернення: 20.11.2024).

7. Про нас - укрспецсистемс. UKRSPECSYSTEMS. URL: <https://ukrspecsystems.com/uk/about> (дата звернення: 20.11.2024).

8. СЕКТОР СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА НОВІ ВИКЛИКИ – ProfBuild. 'Prof Build' - Всеукраїнський діловий інформаційно-аналітичний журнал про сучасному будівництві. URL: <https://www.profbuild.in.ua/uk/vsi-statti-zhurnala-prof-build/5933-sektor-sonyachnoji-energetiki-ukrajini-potochnij-stan-ta-novi-vikliki> (дата звернення: 21.11.2024).

Павлюк М.О., Кушнір А.О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентки БП-1 «Маркетинг»

Науковий керівник: доктор філософії з економіки,
старший викладач Палієнко Т.П.

ПІДТРИМКА СТАРТАПІВ – КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ З РФ

Повномасштабна війна в Україні вимагає перегляду підходів до формування політики у сфері державного регулювання економіки та пошуку нових ефективних методів державного управління.

Через повномасштабну війну з РФ економіка України зіштовхнулася із численними викликами: падіння виробництва, ріст числа безробітних, послаблення стійкості державних фінансів, загрози валютній стабільності.

Прогнози подальшого зростання української економіки теж варіюються у дуже скромних масштабах: від +0,3% у 2023 р. до +6,4% у 2025 р.[1]. Це дуже мало як для умов воєнного часу, так і для умов ймовірного повоєнного відновлення.

Стартапи є важливим інструментом для розвитку інновацій та створенню

нових робочих місць. Вони можуть покращити економіку України.

За статистикою, близько 70% підприємств не переживають етап запуску.[2] Діяльність бізнесу на цьому етапі залежить від фінансових можливостей його власника, партнерів та спонсорів, якщо такі є. Незважаючи на те, що більшість корпоративних кредитів надають малому та середньому бізнесу, дуже мало їх видають на ранній стадії.

Держава традиційно фокусується на проблемах великих компаній, тоді як малим і середнім підприємствам часто не вистачає ресурсів для самостійного вирішення проблем.

Так само стартапи від маловідомих компаній в Україні стикаються з труднощами у залученні венчурних інвестицій через високий рівень ризику та відсутність достатнього інвестиційного клімату. Через що нові ідеї не розвиваються та так і залишаються нереалізованими проектами.

Стартапи часто стають джерелами нових ідей і технологій, які можуть змінити традиційні індустрії та стимулювати економічний розвиток, можуть швидко створювати нові робочі місця, забезпечуючи розвиток малих та середніх підприємств, що є основою економіки.

Тому підтримка стартапів має стати пріоритетом державної економічної політики, особливо в умовах повномасштабної війни, для того, щоб зробити Україну новітньою державою. Ось декілька підходів, які можна використати, щоб сприяти розвитку стартапів.

1. Створення сприятливого інвестиційного клімату.

- Створення економічної стабільності;
- Захист прав інтелектуальної власності;
- Мінімізація бюрократії;
- Фінансова підтримка з боку держави та інвесторів.

2. Державні гранти.

Міністерство економіки України запустило урядовий проект “єРобота”, який надає українцям гранти для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Подати заяву на грант можна у цифровому додатку “Дія”. [3]

3. *Організація грантових програм для стартапів*, які орієнтовані на стратегічно важливі сфери: ІТ, енергетика, медицина, агротехнології.

В Україні вже існують декілька грантових програм, які допомагають українським бізнесам. Наприклад: Seeds of bravery, Ukrainian Startup Fund та WNISEF, Visa Everywhere Initiative, програма від Google і т.д. [4]

4. Освітні програми та менторська підтримка.

● 8-тижнева програма бізнес-навчання “МІСТ” для створення та розвитку власного бізнесу в Україні від проекту Ukrainian Women Entrepreneurs Hub[8].

● Навчально-інвестиційна програма для стартапів від центру розвитку “ЧАС ЗМІН”[7].

● Безкоштовні навчальні програми з підприємництва та економіки для молоді від Junior Achievement Україна[6].

- Тримісячна онлайн-програма акселерації Challenger AI 3.0 від CIVITTA[9].

Тож підтримка стартапів відіграє ключову роль у стабільному розвитку економіки України в умовах війни. Стартапи здатні забезпечити економіку новими технологіями, робочими місцями та ідеями, що сприяють модернізації традиційних секторів і формуванню нових галузей економіки. Тому для цього потрібна цілеспрямована державна підтримка, оскільки стартапи є рушійною силою для економіки, яка перебуває в стані адаптації до сучасних викликів. Відтак інвестування в молоді підприємства – це вклад у майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/index.amp>
2. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження. *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
3. Урядовий проект від держави “єРобота”, який надає гранти бізнесам. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu>
4. Сім грантових програм для tech-стартапів. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2024/04/22/712670/>
5. Європейська інноваційна рада. *Сайт “Горизонт Європа”*. URL: <https://horizon-europe.org.ua/uk/structure/pillars/p-3/eic/>
6. Безкоштовні навчальні програми з підприємництва та економіки для молоді. *Junior Achievement Україна*. URL: <https://ja-ukraine.org>
7. Навчально-інвестиційна програма для стартапів. Бізнес-інкубатор ЕО, *Сайт центру розвитку “Час змін”*. URL: <https://chaszmin.com.ua/navchalno-investytsijna-programa-biznes-inkubator-eo>
8. UWE-Hub: Онлайн-хаб підтримки стартапів і бізнесу українців. *CSR Ukraine*. URL: https://csr-ukraine.org/news/uwe_hub-onlayn-khab-pidtrimki-startapiv-i-biz
9. Акселераційна програма Challenger AI 3.0. *Mind*. URL: <https://mind.ua/education/1868-challenger-ai-accelerator-3-0-na-sesiyi-qanda>

Панченко С.Т.

Ліцей «Фінансовий» м. Києва,

учениця 10 класу,

вихованка КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНО ВАЖЛИВИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сучасному етапі розвитку економіки, фондовий ринок постає як головний механізм розміщення і продажу акцій. Інвестиції - це фундаментальна частина економічної діяльності, яка визначає процес зростання економічної активності в цілому. У сучасних умовах інвестиції є найважливішим способом забезпечення виходу України з економічної кризи, здійснення змін у національній економіці, упровадження сучасного технологічного прогресу та підвищення якості економічної діяльності на мікро- та макрорівнях.

Підприємства «Укртелеком», «Укренергомашини» та «Київмедпрепарат» відіграють ключову роль у забезпеченні енергетичної та економічної безпеки України.

«Укртелеком» забезпечує функціонування телекомунікаційної інфраструктури, яка є основою для інформаційної безпеки, зв'язку. Його діяльність важлива для кібербезпеки України.

«Укренергомашини» є виробником енергетичного обладнання, яке сприяє модернізації енергетичного сектора, зменшує залежність від імпорту та посилює енергетичну безпеку, що особливо актуально в умовах зовнішніх загроз і перебудови енергетичної інфраструктури.

«Київмедпрепарат» відіграє важливу роль у збереженні громадського здоров'я, забезпечуючи доступ до життєво необхідних лікарських засобів. Фармацевтична продукція підприємства критично важлива під час війн та пандемій.

Оцінка інвестиційної привабливості акцій дозволяє інвесторам ефективно розподіляти фінансові ресурси, мінімізуючи ризики та максимізуючи дохідність. Інвестиційні рішення мають базуватися на ґрунтовному аналізі фінансових показників компаній, їхнього ринкового потенціалу та ризиків.

Для відбору інвестиційно привабливих акцій є ряд показників, які слід враховувати при виборі. Важливо аналізувати такі показники як:

- P/E – співвідношення ринкової капіталізації (P) та прибутку (E);
- P/B – співвідношення ринкової капіталізації (P) та вартості активів (B);
- P/S – співвідношення ринкової капіталізації (P) до його річного виторгу (S);
- P/FCF – співвідношення ціни та вільного грошового потоку ($P/FCF = P / (OCF - CAPEX)$), $CAPEX = PP\&E1 - PP\&E2 + D + A$, де PP&E1 - основні засоби поточного періоду, PP&E2 - основні засоби попереднього періоду, D - знос A - амортизація; OCF – операційний грошовий потік, Q - кількість акцій, P - ціна акцій;
- EV/EBITDA – співвідношення реальної вартості компанії (EV) та прибутку до оподаткування, амортизації та дивідендів (EBITDA); $EV = \text{Активи} - (\text{довгострокові} + \text{короткострокові зобов'язання})$ $EBITDA = \text{Чистий прибуток} + \text{Податок} + \text{Амортизація} + \text{Відсоток (відсоток по депозитам – відсоток по кредитах)}$
- EPS – відношення чистого прибутку до кількості випущених акцій;

–RR (коефіцієнт реінвестування – відношення зміни нерозподіленого прибутку (не покритого збитку) та резервного капіталу з попереднього періоду та поточного періоду до чистого прибутку. Показник рахують у відсотках.

Для оцінки інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств-емітентів були використані фінансові звіти 2022 року ПАТ «Укртелеком», «Центрэнерго», «Київмедпрепарат».

Таблиця 1.

Фінансові показники підприємств-емітентів «Укртелеком», «Центрэнерго», «Київмедпрепарат»

Показник	ПАТ «Укртелеком»	ПАТ «Укрэнергомашины»	ПАТ «Київмедпрепарат»	Нормативне значення
P/E	-0,7	674,5	-13,78	<25
P/B	0,11	0,02	1,41	<1
P/S	0,38	0,21	1,37	<10
P/FCF	-4,12	-0,02	-5,43	<15
EV/EBITDA	18,6	0,39	25,9	<10
EPS	-0,129	0	-18,43	Що вище, то краще
RR	89,07%	49,84%	100%	100%,

Нижче наведена динаміка цих показників для кожного емітента за період з 2018 по 2022 роки.

Укртелеком

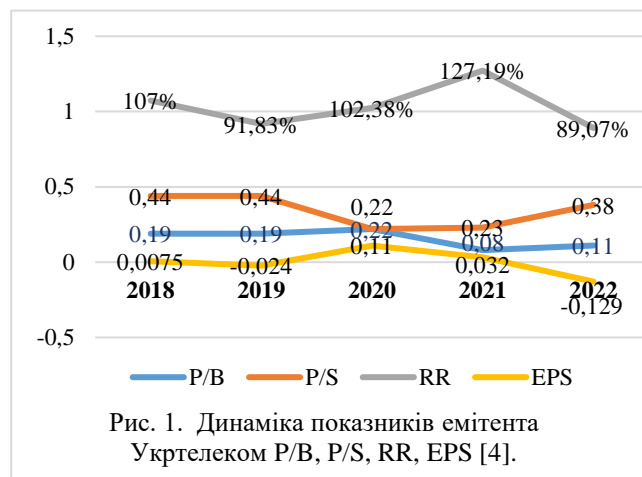

Рис. 1. Динаміка показників емітента Укртелеком P/B, P/S, RR, EPS [4].

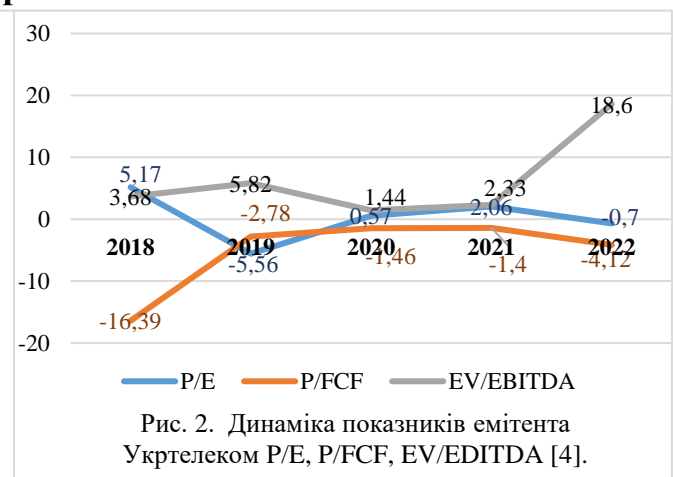

Рис. 2. Динаміка показників емітента Укртелеком P/E, P/FCF, EV/EBITDA [4].

Київмедпрепарат Укренергомашини

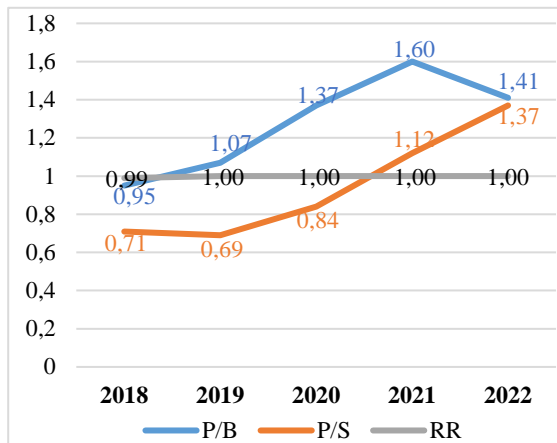

Рис. 3. Динаміка показників емітента Київмедпрепарат P/B, P/S, RR [5].

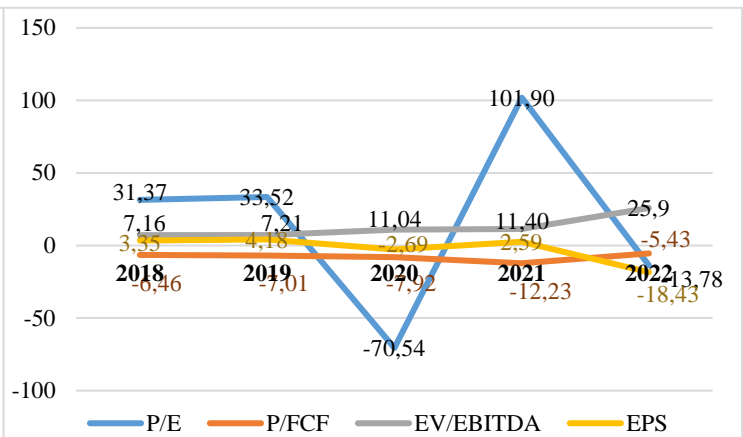

Рис. 4. Динаміка показників емітента Київмедпрепарат P/E, P/FCF, EV/EBITDA, EPS [5].

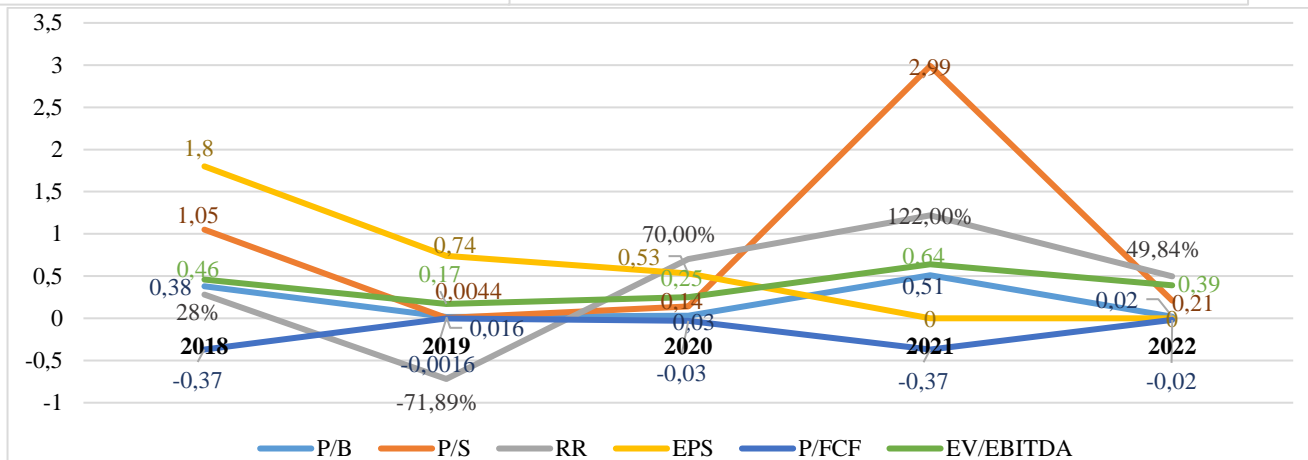

Рис. 5. Динаміка показників емітента Укренергомашини P/B, P/S, RR, EPS, P/FCF, EV/EBITDA [6].

Високий коефіцієнт P/E може означати, що ціна акції є високою відносно прибутку та переоцінена. І навпаки, низький P/E може означати, що ціна акцій є низькою відносно прибутку. Серед вище наведених підприємств лише Укртелеком має недооцінені акції. Коефіцієнт P/B відображає вартість, яку учасники ринку надають власному капіталу компанії відносно балансової вартості її власного

капіталу. Традиційно, будь-яке значення нижче 1,0 вважається бажаним для інвесторів. Серед вище наведених підприємств лише Укртелеком має недооцінені акції. Проте зважаючи на збитки компанії у 2022 році, то найкращий Р/Е в Укренергомашини, він принаймні додатний хоч і дуже високий – 674,5. Відношення Р/В за період з 2018 по 2022 роки змінювався не суттєво, а його абсолютне значення знаходиться в межах норми.

При аналізі показника прибутковості на акцію, можна зробити висновок, що впродовж періоду з 2018 по 2022 цей показник у всіх підприємствах дещо знизився.

Співвідношення ціни до продажу (P/S) — це коефіцієнт оцінки, який порівнює ціну акцій компанії з її доходом. Це показник цінності, яку фінансові ринки надають кожній грошовій одиниці продажів або доходів компанії. Що нижче значення показника, то більша привабливість активу компанії. В порівнянні з минулим роком, коефіцієнт для підприємств Київмедпрепарат та Укртелеком підвищилися, але значення не виходять за межі норми

Позитивне значення P/FCF показує, що компанія має достатньо коштів для розширення підприємства, погашення боргу. Тому, що нижчий показник, то привабливіша акція. Негативне значення, показує, що компанія має труднощі із отриманням достатньо коштів для погашення зобов'язань на даний період. В порівнянні з минулим роком, P/FCF значно покращилося у Київмедпрепарат (у 18 разів) і Укренергомашини (у 2 рази). (рис. 2, 4, 5)

Зазвичай значення EV/EBITDA нижче 10 вважаються здоровими. За даними на рис.2 і 4 підприємства Укртелеком і Київмедпрепарат мають тенденцію збільшувати значення показника, що є поганим сигналом.

Коефіцієнт реінвестування – показник рентабельності, який дозволяє оцінити поточну політику розподілу прибутку компанії. Високе значення говорить про те, що значна частина прибутку реінвестована у підприємство. Значення показника вище 100%, то це означає, що отриманий чистий прибуток є не єдиним фактором, який призвів до зростання резервного капіталу і фонду нерозподіленого прибутку компанії. Київмедпрепарат має майже стабільний коефіцієнт реінвестування на рівні 100%.

Отже на оцінку привабливості акцій підприємств впливають багато показників. На оцінку вітчизняних підприємств негативний вплив має відношення ринкової капіталізації до вільних грошових потоків, так як витрати на капітал перевищують операційний грошовий потік. Також збитки у діяльності підприємств можуть бути результатом негативної оцінки інвестиційної привабливості активів. Натомість такі показники як Р/В, P/S, RR вказують на недооціненість активів обраних підприємств, що означає, що в довгостроковій перспективі акціонери з високою імовірністю отримають прибуток від інвестицій в акції цих емітентів.

Список використаних джерел

1. Біржовий список цінних паперів станом на 05.07.2024.
URL: <https://www.ux.ua/ua/issues.aspx?st=1>

2. Сігал, Майк Джей Бойл, Катріна Мунік'елло. Фундаментальний аналіз: принципи, типи та способи його використання. URL: <https://www.investopedia.com/terms/a/absolute-value.asp>
3. Джерело: Кобилецький В. Р., Коефіцієнт реінвестування / В. Р. Кобилецький // Онлайн-журнал «Financial Analysis online» [Електронний ресурс] – Режим доступу. URL: <https://analizua.com/slovnik-ekonomichnikh-terminiv/342-koefitsient-reinvestuvannya>
4. Річна інформація емітента Укртелеком URL: <https://ukrtelecom.ua/about/accounting/regulyarna-richna-informatsiya>
5. Річна інформація емітента Київмедпрепарат URL: <https://kyivmedpreparat.com/shareholders>
6. Річна інформація емітента Українські енергетичні машини URL: <https://ukrenergymachines.com/investors/reports/131>

Стрілецька Є.К.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студентка БП-1 «Економіка»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНИМИ КРИЗАМИ

Початок повномасштабної війни з російською федерацією запустив руйнівні процеси у всіх галузях нашої економіки. Військова агресія викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури нашої держави, принесла великі людські жертви та соціальні втрати. Значна частина території країни була окупована, замінована або залишається прифронтовою зоною, що унеможливило життя на ній та економічне процвітання й розвиток. Більшість стратегічних підприємств і провідних бізнесів були повністю знищені чи зазнали сильних руйнувань. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшила купівельну спроможність населення і обсяги накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,1% реального ВВП, а 13,5 млн. українців змушені були залишити місця проживання. Понад 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності населення сягнув 24%[7].

У цей складний час стан економіки країни є надзвичайно нестабільним. Через що виникає питання стосовно забезпечення стабільного розвитку в національній економіці країни. Одним із провідних чинників боротьби з економічними кризами є проведення цілеспрямованої та ефективної монетарної політики Національним банком України, а також ефективне використання її інструментів, а саме: облікова ставка процента, норма обов'язкових резервів банків та ін.

Грошово-кредитна (монетарна) політика – це сукупність форм та засобів державного впливу на пропозицію грошей з метою забезпечення рівноваги між

пропозицією і попитом на них. При цьому Центральний банк (ЦБ – головний орган державного регулювання економіки) використовує такі інструменти: грошова емісія, облікова ставка, норми обов’язкових резервів, купівля та продаж державних цінних паперів та ін.[6] Головна мета монетарної політики впливати на основні параметри економіки – валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень цін, курс національної валюти – через зміну грошової маси.[2]

Облікова, або дисконтна, ставка - процентна ставка, за якою ЦБ надає позики комерційним банкам. Підвищення облікової ставки знижує заінтересованість комерційних банків в отриманні додаткових резервів через позику в ЦБ. Тому підвищення облікової ставки звужуватиме пропозицію грошей в економіці, а зниження облікової ставки збільшуватиме грошову масу в обігу(бо кредити дешевші). Норма обов'язкових резервів – це величина, відповідно до якої розраховується грошова сума, яку комерційній банк не має права давати у борг і зобов'язаний тримати на своєму рахунку в ЦБ для забезпечення ліквідності своїх боргових зобов'язань. [6]

Економічна криза – це фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке відновлення порушених відтворювальних пропорцій шляхом спаду виробництва, недовантаження виробничих потужностей, зростання безробіття та ін.[1] Економічні кризи – це циклічне явище.

В економічній науці є дві основні теорії, що визначають зміст грошової політики держави і можливості впливу на економіку через зміну пропозиції грошей, це - кейнсіанство і монетаризм.

Згідно кейнсіанського підходу, через кредитно-грошову політику держава здатна впливати на інвестиції і на експортні можливості економіки. Головним засобом впливу є відсоткова ставка. Змінювати її рівень можна через зміну пропозиції грошей. Якщо в країні існують недовикористані ресурси, то з метою стимулювання уряд мусить вдаватися до політики "дешевих" грошей, її ще називають ліберальною монетарною політикою. Засоби такої політики: викупування у населення державних цінних паперів; зменшення норми обов'язкових банківських резервів; зменшення облікової ставки. Що в результаті збільшує пропозицію грошей.

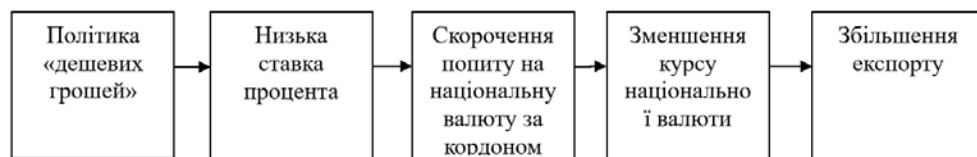

Рис. 1. Політика дешевих грошей [6]

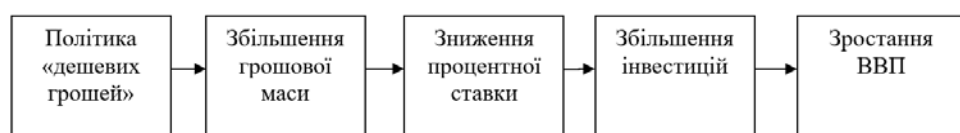

Рис. 2. Схема впливу політики «дешевих грошей» на економічні кризи[6]

Якщо в країні має місце інфляція, то уряд вдається до політики "дорогих грошей", її ще називають жорсткою монетарною політикою. Засобами такої політики є: продаж державних цінних паперів банкам та населенню; збільшення норми обов'язкових банківських резервів; збільшення облікової ставки. У результаті таких дій скорочується пропозиція грошей.

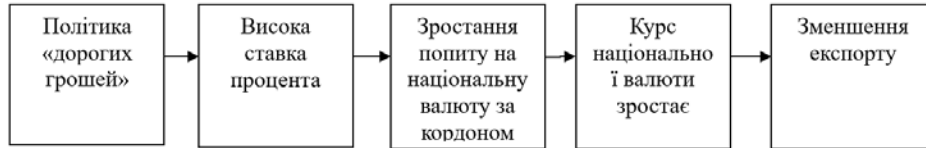

Рис. 3. Політика дорогих грошей[6]

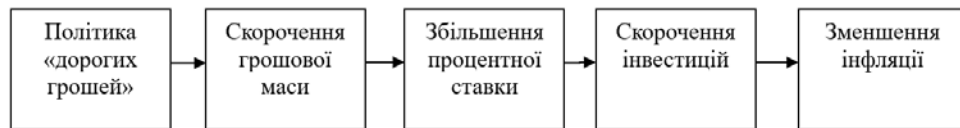

Рис. 4. Схема впливу політики «дорогих грошей» на інфляцію[6]

Згідно монетаристського підходу, грошова пропозиція є найважливішим чинником, що визначає рівень виробництва, зайнятість, ціни. Головна формула монетаристської теорії це: $M * V = P * Y$, де M - пропозиція грошей; V - швидкість обігу грошей; P - загальний рівень цін; Y - обсяг реального продукту, створеного в економіці. Монетаристи стверджують, що V швидкість обертання грошей величина відносно стабільна. Тому саме кількість грошей є тим чинником, який здійснює вирішальний вплив на P . Y — обсяг номінального продукту.

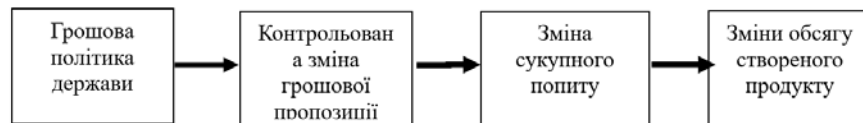

Рис. 5. Схема впливу монетаристського підходу [6]

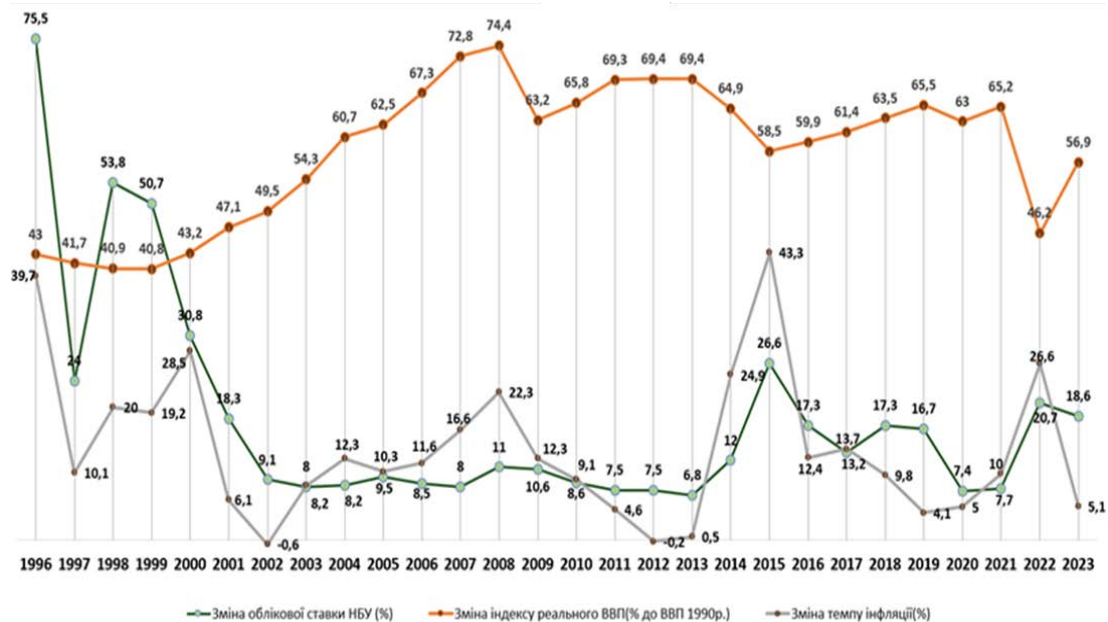

Рис. 6 Динаміка зміни індексу реального ВВП, темпу інфляції та облікової ставки [3]

Для боротьби з економічними кризами в рамках політики «дешевих грошей» необхідно знижувати облікову ставку, аби сприяти економічному зростанню. Її зменшення призводить до здешевлення кредитів, а отже заохочує підприємства їх брати, що в подальшому буде стимулювати збільшення реального ВВП(див. рис. 6). З 1999 року уряд активно проводив політику «дешевих грошей» знизивши облікову ставку з 50,8% до 8%. Це сприяло зростанню рівня реального ВВП з 41% до 74%(% до ВВП 1990р.). Можемо стверджувати, що в ці роки політика була ефективною. Бачимо на графіку, що коли відбувалось поживавлення економіки, а саме у період з 2002 по 2008 роки, НБУ тримав облікову ставку майже на одному й тому ж рівні з незначними відхиленнями.

Під час світової кризи 2008-2009рр., яка охопила у весь світ, а розпочалась через обвал американського іпотечного ринку, реальне ВВП впало на 11,2%(% до ВВП 1990р.), а у цінах попереднього року реальне ВВП впало аж на 15%, щоб протистояти економічному спаду, НБУ знизив облікову ставку з 11% до 8,5%, що в свою чергу зумовило зростання ВВП. Надалі можемо спостерігати за графіком те, як в позитивному напрямку змінювалось реальне ВВП до 2013 року.

Під час кризи 2014-2015рр., в період нестабільної економічної та військово-політичної ситуації для України, економіка була у шоковому стані, адже темпи інфляції сягнули 43%, курс підскочив з 8 до 40, рівень ВВП падав. Але пріоритетним завданням для НБУ було стримати інфляцію, використовуючи політику «дорогих грошей», підвищивши облікову ставку з 6,8% до 26,6%, що в свою чергу ще більше послабило економічне зростання країни. Дорогі кредити та війна стали причиною падіння ВВП на майже 11%(% до ВВП 1990р.). У 2016 році НБУ знизив облікову ставку до 17,3% з метою забезпечення економічного зростання.

У 2020 році відбулося падіння реального ВВП на 2,5%(% до ВВП 1990р.), це відбулося у зв'язку з розгортанням пандемії COVID-19, аби уникнути поганих наслідків, НБУ знизив облікову ставку з 16,7% до 7,4%, що в подальшому майже допомогло повернути рівень реального ВВП до того ж рівня, що і у 2019 році. Тобто якби не початок повномасштабного вторгнення, наша економіка перейшла б до фази економічного циклу «піднесення».

У 2022 році інфляція складала 27% за офіційними даними, але можемо здогадатися, що її реальний вимір був значно більшим. Відбувся стрімкий спад ВВП. Втрати реального ВВП становили 19%(% до ВВП 1990р.), а якщо проаналізувати падіння реального ВВП у цінах попереднього року, побачимо, що реальний ВВП впав аж на 29%. НБУ робить все, аби стабілізувати нашу економіку, бачимо, що проведення політики «дешевих» грошей дає свій результат, наразі рівень реального ВВП починає стрімко зростати.

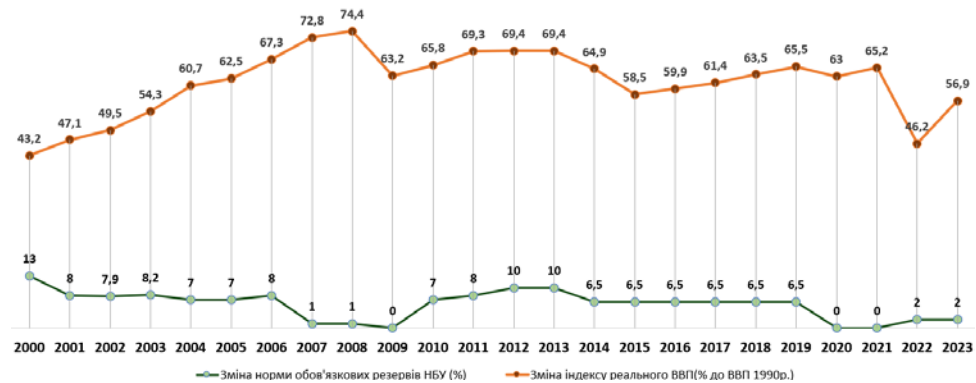

Рис. 7 Динаміка зміни індексу реального ВВП та норми обов'язкових резервів [3]

Використання норми обов'язкових резервів (див. рис. 7), як інструменту монетарної політики, є неефективним. Для боротьби з економічними кризами, дотримуючись політики «дешевих грошей», необхідно зменшувати норму обов'язкових резервів, тоді як НБУ навпаки збільшує її, як от у період з 2009 по 2013 роки: норма ОР збільшуються, але рівень реального ВВП також збільшується. Погляньмо також на період з 2001 по 2006 роки: норма ОР майже незмінні, а рівень реального ВВП зростає. Аналогічна ситуація і у період з 2014 по 2019 роки: норма ОР взагалі незмінна, а рівень реального ВВП спочатку спадав, а потім піднімався. Неефективним було також зменшення норми обов'язкових резервів у 2019-2020 роках, НБУ знизив норму обов'язкових резервів з 6,5% до 0%, а реальне ВВП замість того, аби збільшуватись, зменшилось на 2,5%(% до ВВП 1990р.).

Обрахувавши коефіцієнт кореляції, ми отримали такі результати:

- Коефіцієнт кореляції облікової ставки та рівня реального ВВП = -0.7225;
- Коефіцієнт кореляції норми обов'язкових резервів та рівня реального ВВП = -0.30103.

Такі результати розрахунків підтверджують те, що норма обов'язкових резервів не є ефективним інструментом монетарної політики в Україні, а ось облікову ставку можна використовувати як ефективний інструмент монетарної політики задля регулювання економіки країни. Бо коефіцієнт кореляції наближається до -1, що підтверджує обернену пропорційність показників(що і вимагає політика дешевих грошей).

Актуальним для розвитку економіки є пошук напрямів підвищення ефективності монетарної політики в Україні під час війни, таких як:

- Поступове та зважене зниження облікової ставки.
- Розвиток фінансового посередництва.
- Узгодженість дій НБУ та Міністерства фінансів.
- Подальше залучення міжнародної допомоги.
- Зміна фокусу монетарної політики з суто інфляційних цілей на забезпечення економічного зростання, або на більш комплексні цілі.

Проведення виваженої, цілеспрямованої та ефективної монетарної політики Національним банком України є одним із визначальних чинників боротьби з економічними кризами, прискорення соціально-економічного розвитку держави, укріплення її позиції на міжнародному рівні, поліпшення інвестиційного клімату в країні, забезпечення стабільності банківської системи, фондового ринку та фіскально-бюджетної сфери.

Список використаних джерел

1. Коробейник А.Ю., Сутність та види економічних криз. URL – <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2213/1/Korobeynik.AY.pdf>
2. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2024/>
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (<http://www.ukrstat.gov.ua/>)
5. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
6. Хрупович С.Є. Навчальний посібник з дисципліни «Економічна теорія: Макроекономіка. Мікроекономіка» для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030601 „Менеджмент” / С.Є. Хрупович, Н.Ю. Мариненко. – Тернопіль : ПМП „Тайп”, 2016. – 154 с.
7. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення в Україні у період із 24.02.2022 року до 24.02.2023 року. (RNDA2) Міністерство Фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/uriad_ukraini_ieuropeiska_komisiia_ta_svitovii_bank_prezentovali_zvit_shvidka_otsinka_zavdanoi_shkodi_ta_potreb_na_vidnovlennia-3599
8. Шпачук В. В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління / В. В. Шпачук. // Державне управління:

Щербаков Д.В.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
студент БП-3 «Економіка»

АНАЛІЗ ЗМІН І ТЕНДЕНЦІЙ У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Зовнішня торгівля це один з ключових структурних показників економіки. Вона визначає конкурентоспроможність на міжнародній арені, а також робить внесок у внутрішню економіку країни. Світові лідери століттями розв'язують торгові війни, конкуруючи за ринки збуту, а під час сучасної глобалізації, хоча зовнішня торгівля стає більш диверсифікованою, її роль набуває все більшої критичності для економік країн. Тому вельми важливо аналізувати подробиці міжнародної торгівлі і участі України в ній. Повномасштабне вторгнення на територію України привело до надзвичайних змін у зовнішній торгівлі країни, аналізу яких, у контексті історично сформованої політики та перспектив розвитку, присвячено цю статтю.

Із здобуття незалежності Україна була обмежена логістичними ланцюгами що склалися з країнами минулого СРСР, а також критичними потребами у імпорті що задовольнялися Росією. В 1996 році 40% експорту та 45% імпорту товарів України приходилось на Росію та Білорусь. Тим не менш з того часу Україна отримала можливість формування власної зовнішньоторгової політики з країнами з усього світу. Головними товарами у експорті були метали та металеві вироби, що склали третину від всього експорту (продукти рослинного походження мали частку всього в 5.6%). Головною складовою імпорту була нафта та продукти її переробки, що займало 41% від усіх закупівель, 70% нафтової продукції постачалось з Росії[8].

Починаючи з 2000 року товарообіг з іншими країнами впевнено зростав з 33 млрд. доларів до 170 млрд. доларів за 8 років, при чому коефіцієнт покриття імпорту експортом залишався на збалансованому рівні в межах 1.1-0.9[1]. Криза 2008 року обвалила показники товарообігу майже в два рази, але вже 2012 році зовнішня торгівля вийшла на рекордні обсяги[2]. Порівняння географічної структури експорту та імпорту в 2001 та 2011 роках вказує на збільшення частки Росії та Білорусі в експорті з 22% до 29% і з 1.5% до 2.8%, в той же час частка європейських країн зменшується. В імпорті відсоток Китаю зріс у 6 разів, до 7.6%, а Туреччини у 2 рази, до 1.8%. Найбільше товарів все ще йшло з Росії, її частка складає 35%[3]. В 2012 році головним товаром на експорт з України залишалися чорні метали та вироби з них, з часткою у 29%, продукція рослинного походження збільшила свій внесок до 14%, основна частина з яких це продаж зернових культур – 10% від

загального експорту. Третю позицію займають мінеральні продукти з часткою в 13%. В структурі імпорту складова нафти та продуктів її переробки скоротилась порівняно з 1996-м роком до 30%, натомість збільшились закупівлі техніки, електротехніки та їх складових з 14% до 18%, переважно за рахунок збільшення закупівель електротехніки. Також зросла частка транспорту з 5% до 9%.

За перші два роки війни обсяги зовнішньої торгівлі знову обвалилися в два рази, але тепер зі структурним дефіцитом у виробничих галузях, а також появою викликів перебудови структури зовнішньоекономічної політики. Перемовини про послаблення митних обмежень і укладання договору з ЄС про вільну торгівлю дозволили поступово вийти з кризи. Вже 2015 року обсяги торгівлі з країнами ЄС вперше випередили аналогічні показники з країнами СНД, а в 2016 році всі регіони окрім Луганського, Сумського та Харківського більше торгували з Європою[4]. Наступні роки зростання зовнішньої торгівлі було помірним, проте з'явилась тенденція на зменшення коефіцієнту покриття[5]. В успішному постковідному 2021 році обсяги експорту і імпорту товарів рівномірно збільшились на 30% порівняно з попереднім роком. Закупівлі нафтової продукції склали 17% від всього імпорту, що значно менше 30% 2014 року. Проте хоча частка Росії у зовнішній торгівлі скоротилась, 25% нафтової продукції постачалось з Росії, а ще 21% з Білорусі що стала транзитним пунктом з Росії. Роль головного партнера України у зовнішній торгівлі взяв на себе Китай, скориставшись ковідною кризою і закріпившись на цьому місці до сьогодні. В експорті на 2021 рік частки чорної руди та виробів з неї і продуктів рослинного походження вперше зрівнялись, склавши по 23% від загального експорту, через рекордний на той час врожай.

За перший рік повномасштабного вторгнення Росії на територію України товарообіг зменшився на 30% проте виникли і більші загрози зовнішньої торгівлі. Значно скоротилась посівна площа через захоплення територій і вивезення врожаю на внутрішній ринок Росії, величезна кількість підприємств металодобувної галузі були зруйновані або не використовуються так як знаходяться на захопленій території[6]. Окрім виробничої кризи з'явилась і логістична, адже транспортування товарів морем було неможливим через блокування портів російським флотом[11]. Ситуацію не покращувало зниження світових цін на ключові товари для українського експорту[7]. Також масштабна еміграція і майбутні удари по енергетичній інфраструктурі лише зменшували потенціал зовнішньої торгівлі.

Головною кризою пропозиції в перші місяці повномасштабної війни був дефіцит нафти на внутрішньому ринку. Тим не менш за рік вдалося наростити довоєнний імпорт та диверсифікувати постачальників так, що закупівлі з Росії та Білорусі під кінець року сумарно склали 16% що дорівнює показнику однієї Польщі, яка стала головним експортером нафти до України. Завдяки збільшення світової ціни нафти, особливо на європейському ринку, Україні і самій вдалося наростити експорт власних запасів збільшивши в два рази частку продажів нафти у структурі експорту.

Іншим досягненням 2022 року стало підписання угоди про зерновий коридор 22 липня. Це дозволило транспортувати зерно морем через конкретні порти на африканські та європейські ринки. В результаті чого частка лише зернової продукції в експорті України в 2022 році складала 21%, а всього продукти рослинного походження – 32%.

Найбільший позитивний вплив склало скасування ЄС обмежень на імпорту з України, що в результаті збільшило експорт в країни ЄС на 9% у порівнянні перших піврічч 2021 та 2022 років. Загалом за той же період частка яка приходить на країни ЄС у географічній структурі зовнішньої торгівлі України склала 54%, що наближається до показників деяких країн-членів європейського союзу. Натомість товарообіг з країнами СНД впав до 10%[9].

Вже в першому кварталі 2023 року практично припинена торгівля з Росією та Білоруссю. Протягом всього року продовжувала зменшуватись виручка від експорту товарів, хоча фізичні обсяги залишались на тому ж рівні. Частка продуктів аграрно-промислового комплексу та харчової промисловості (товари рослинного та тваринного походження) склала 61% від усього експорту, на що вплинула рекордна врожайність зернових та інших культур[10]. Через відсутність обмежень у експорті в ЄС, використання нових ланцюгів збуту та необхідність реалізації рекордних обсягів зернових культур, експорт зерна у найближчі країни Європи збільшився в десятки та сотні разів, обмежуючи можливості внутрішніх виробників, через що виникали ситуації саботажу та блокування транспорту товарів на сухопутних кордонах.

Під кінець року Україна вийшовши з зернової угоди, поступово наростила обсяги незалежного транспортування товарів морем в деякі місяці виходячи на довоєнний рівень за кількісним виміром. Але доставлена морем українська продукція має слабшу конкурентоспроможність на зовнішніх ринках через необхідність страхування судів.

Фізичні обсяги імпорту в 2023 році навпаки зменшились на чверть, але в вартісному еквіваленті зросли до майже довоєнних рівнів, через серйозні зміни у структурі імпорту[12]. Головною складовою вперше за історію незалежності стала продукція машинобудування з часткою в 30%. Також збільшились обсяги продукції з побутових сфер, а також з тих галузей які традиційно вважаються ключовими в українському експорті. Частка різних промислових товарів збільшилась в 2 рази і склала 9.5% від усього імпорту. Половину з цих додаткових обсягів займають закупівлі електрогенераторних установ та електричних акумуляторів.

Проаналізуємо докладніше ситуацію в окремих галузях, спочатку експортні, після – імпорتنі. З отримання незалежності продукти рослинного походження традиційно не займали впливову частку в експорті, знаходячись на рівні 2-5%. Зростання почалось з 2008 року, частка рослинної продукції зросла до 8%, в 2016 складала вже 22%, залишаючись на цьому рівні до початку повномасштабної війни. Загарбницькі дії Росії сильно зашкодили експорту рослинних продуктів, але продовольча криза в Середній Азії та Північній Африці що виникла в результаті

цього, призвела до необхідності укладання зернової угоди. В 2023 році угода стала недієздатною і під кінець року Україні вдалося самостійно наростити морський експорт товарів. Страхування судів, яке необхідне для існування морського експорту знижує конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, але рекордні врожаї різних культур дозволили нівелювати ці збитки. В 2024 році виникла засуха яка зменшила обсяги врожайності на 10-15%, проте її вплив на експорт продукції з'явиться в майбутньому циклі, а поки темпи експорту рослинних культур все ще зростають.

За перші 10 місяців повномасштабної війни видобуток металів впав на 85% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, склавши 2.5 млн. тон, якщо раніше 80% українського видобутку йшло на експорт, з 2022 року ця частка стала меншою і складає переважно 50-60%. 40% видобутку 2021 року приходилось на металургійний завод ім.Ілліча та Азовсталь які більше не підконтрольні Україні. В 2023 році обсяги видобутку збільшились майже в два рази, до 4.6 млн. тон. Тим не менш експорт українського заліза до ЄС у період з 2021 по 2023 роки зменшився на 60%, а зерна збільшився на 150%. В 2024 році металургійна промисловість продовжує потрохи відновлюватись збільшивши видобуток ще на 37%, але частка металів у експорті України все ще не велика – на рівні 7%. 77% всієї продукції металів в 2024 році йде на ринок ЄС.

Слід також зазначити зовнішню торгівлю послугами, яка в 2021 році додавала ще 33 млрд. доларів до зовнішнього торгового обігу України. Останні роки традиційно експорт послуг переважав над імпортом через нарощування частки ІТ-послуг в експорті з 2% в 2010 році до 44% в 2022. Лише в 2023 році виручка з ІТ-послуг (у річному періоді) почала спадати через проблему відключення електроенергії[13].

Імпорт послуг навпаки значно виріс. Це пов'язано з витратами на «подорожі» які включають в себе будь які витрати українців у країнах-реципієнтах. Цей показник займає частку в 70-80% у імпорті послуг України.

Як вже зазначалось, Україна зіткнулась з великим дефіцитом палива з початку війни через пасивну політику диверсифікації почату в 2014 році. За півроку 2022 вдалося вийти з кризи закупаючи паливо в різних країн інколи за угодами по зниженій вартості. Тим не менш фактично російські енергоресурси все ще потрапляють на український ринок за подібною до Білорусі схемою, через транзит, переробку та змішування тільки тепер через Туреччину, Індію та Китай. Слід зазначити що на відміну від 2014 року, Митна Служба України намагається боротися з цими ланцюгами.

В 2021 році Україна виробляла 45 ГВт-год. електроенергії, будучи пов'язаною з російською мережею, то продаючи більше, то купляючи більше в певні цикли. З початку повномасштабної війни, Росія окупувала 50% виробничої промисловості, ще 20% знищила. Потреби у споживанні скоротились майже на 25%, Україна перейшла на європейську мережу і переважно мала стійкі показники чистого експорту, лише в 2024 році значно більше імпортуючи. Це, як відсутність рішення

щодо дефіциту електроенергії, зумовлюється обмеженістю імпорту з ЄС, бо нові електромережі і супутня інфраструктура повинна була бути збудованою, а також ЄС турбується за ризики та коливання на ринках, тому обмежував імпорт до України до 1.7 ГВт-год, збільшивши поріг півроку тому до 2.1 ГВт-год чим ми останні місяці успішно користувались, вийшовши цього місяця знов на позитивний чистий експорт[15].

За перші півроку 2024 експорт відсотково не змінився в порівнянні з аналогічним періодом 2023 року, а імпорт збільшився на 6% [14]. Але за даними вже за 9 місяців 2024 року, виручка з експорту зросла на 6%, хоча фізичні обсяги продажів збільшились на 36% що вказує на те, що Україна менше продає товарів з високою доданою вартістю, і що світові ціни і попит на ключові для українського експорту товари продовжує трьохрічну тенденцію до спаду. В 2021 році третина українського експорту приходилась на малий та середній бізнес, зараз подібний сектор бізнес-діяльності можуть дозволити собі майже тільки великі підприємства. Головними цілями в українській зовнішньоторговій політиці є нарощення виручки з експорту товарів чому сприяє поступове відновлення металургійної промисловості та транспорту її продукції морем.

Список використаних джерел

1. Географічна структура експорту-імпорту послуг (1996-2016). Wayback Machine. URL: https://web.archive.org/web/20170702135057/http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_u.html
2. Зовнішньоекономічна діяльність. Wayback Machine. URL: https://web.archive.org/web/20170615052819/http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm
3. Сологуб І. Географія зовнішньої торгівлі України. VoxUkraine. «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny>
4. Панченко Ю. Зовнішня торгівля регіонів: кілька тривожних сигналів для України. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/9/7054154/>
5. Зовнішня торгівля України: як змінювався експорт та імпорт. Слово і Діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/31/infografika/ekonomika/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import#google_vignette
6. Юлдашев Р. Не змарнувати шанс: як зовнішня торгівля може стати інструментом економічного зростання України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ne-zmarnuvaty-shans-yak-zovnishnya-torhivlya-mozhe-staty-instrumentom-ekonomichnoho>
7. Широкий Г., Гавриленко Н. Динаміка й тенденції зовнішньої торгівлі України за підсумками 7 місяців 2022 р. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/dynamika-y-tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-ukrayiny-za>

8. Ukraine (UKR) Exports, Imports, and Trade Partners. The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr?yearSelector1=2022&yearlyTradeFlowSelector=flow0&tradeScaleSelector1=tradeScale0&depthSelector1=HS2Depth>
9. Ус І. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-u-i-kvartali>
10. Експорт товарів України. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/view/c884bf96-a139-4f92-adc7-0f2a6a5f9761>
11. Економіка України у 2023 році: головне. Центр економічної стратегії. URL: <http://surl.li/iauddn>
12. Желнін В. Товарна структура експорту та імпорту України у 2021-2023 роках та січні-лютому 2024 року. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukrayiny-u-2021-2023-rokah-ta-sichni-lyutomu-2024-roku>
13. Агапова В. «Хліб» замість «металу»: як Україна намагається втриматися на міжнародних товарних ринках. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3863981-hlib-zamist-metalu-ak-ukraina-namagaetsa-vtrimatisa-na-mizhnarodnih-tovarnih-rinkah.html>
14. Зовнішня торгівля України товарами у I півріччі 2024 року (експрес-випуск) | Державна служба статистики України. Головна | Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-u-i-pivrichchi-2024-roku-ekspres-vypusk>
15. Економічна правда. Чому не можна імпортувати електрику для людей? | Економічна правда, 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jGcPR35z5xY>

Цюпко І.Д.
Ліцей «Фінансовий» м. Києва
учень 9 класу,
вихованець КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початку військової агресії РФ у 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 енергосистема України переживає складні часи, наражаючись на численні виклики в процесах виробництва, передачі та розподілу електроенергії.

З огляду на це метою дослідження стало визначення основних проблем функціонування сучасного ринку електроенергії України, що мають внутрішній системний характер і потребують корінних змін задля забезпечення його прозорості, енергетичної стабільності та конкурентного середовища.

Ринок електричної енергії – система відносин, що виникають між учасниками ринку під час здійснення купівлі-продажу електричної енергії та / або допоміжних послуг, передачі й розподілу, постачання електричної енергії споживачам [1].

В Україні була проведена реформа ринку електричної енергії, а з липня 2019 вже функціонувала його нова модель – оптовий ринок електроенергії (ОРЕ) – структура, поділена на сегменти задля досягнення високого рівня конкурентності, яка мала встановити реальні ринкові ціни.

Безперечно, оновлена структура принесла свої результати — тепер і побутові споживачі, і підприємства можуть самостійно обирати постачальника. Було ліквідовано обов’язкового державного посередника «Енергоринок», який викупляв вироблену електроенергію за фіксованою ціною.

Переважна частина електроенергії в Україні виробляється базовою генерацією, а саме атомними електростанціями. Їхня частка у виробництві стабільно становить понад 50%, у 2021 році, наприклад, це приблизно 86,6 млрд кВт-год.

Проте цього обсягу електроенергії не достатньо для повного задоволення внутрішнього споживання в ранкові та вечірні години, тому вмикається маневрова генерація теплових електростанцій. На цьому етапі постає перша проблема енергетичного сектору України — напівпікові і пікові потужності генерації, а саме: ТЕС та ТЕЦ, які у переважній більшості знаходяться під контролем приватного монополіста-олігарха Ріната Ахметова.

ДТЕК мала б отримати мітку «монополіст» від АМКУ (антимонопольного комітету України) ще у 2010-2012 роках. У цей період завдяки дозволам Комітету та «правильній» приватизації група отримала контроль над 70% теплової генерації та 80% видобутку вугілля. Тоді ДТЕК одержала дозволи АМКУ на набуття контролю над підприємствами теплової генерації: «Західенерго», «Східенерго», «Дніпроенерго» та ще не ліквідований на той час острів Бурштинської ТЕС, який був приєднаний до європейської енергомережі у 2002 році.

ДТЕК (раніше — Донбаська топливно-енергетична компанія, укр. Донбаська паливно-енергетична компанія) має особливо впливове місце в енергосистемі України, перш за все завдяки продуманій стратегії поглинання активів. Група не намагалася приватизувати абсолютну більшість об’єктів енергосистеми. Увага концентрувалася на найістотнішому, без чого неможливе функціонування системи, а саме – на маневровій генерації теплоелектростанцій, що працюють на вугіллі та похідних від нього, і, на відміну від «Енергоатому», дозволяють, умовно кажучи, «прикрутити» обсяг поставленої в енергосистему електрики, коли попит падає, або «докрутити» – коли зростає.

Енергосистема України не працюватиме без ТЕС і шахт ДТЕК, адже видобуває 65% від річного видобутку вугілля в Україні, який сама й збагачує. Отже, не

важливо, скільки атомних блоків функціонуватиме та який буде обсяг імпорту. Кінцеве слово все одно залишатиметься за ДТЕК, яка тиснула на державу для отримання більших доходів, її енергоблоки позапланово «виходили з ладу», а на складах «не вистачало» вугілля [2].

Також компанії ДТЕК є регіональними лідерами у сфері постачання електроенергії побутовим споживачам та малому й середньому бізнесам – зокрема товариствам з обмеженою відповідальністю «Київські енергетичні послуги», «Дніпровські енергетичні послуги», «Донецькі енергетичні послуги», що складають компанію «YASNO» та обслуговують 3,5 мільйони домогосподарств і 85 тис. бізнес-клієнтів на всій території України.

Розв'язання монополістичної проблеми та позбавлення країни від неї, безперечно, є обов'язком держави, тож Україні варто було б:

- визнати ДТЕК монополістом та регулювати його діяльність;
- заборонити придбання нових активів;
- розвивати видобуток вугілля державними шахтами;
- мінімізувати корупцію, призначаючи на керівні посади фахівців;
- оптимізувати державний сектор енергосистеми країни;
- ухвалювати закони, які передбачають наявність конкуренції та забезпечують

її.

Наступним суперечливим питанням є всім відомий «зелений тариф» та похідні від нього борги. «Зелений тариф» — це спеціальна економічна програма, запроваджена в Україні 2009 року для стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел таких, як: сонячна, вітрова, гідроенергія та біомаса. Програма передбачає гарантований викуп державою електроенергії, виробленої такими станціями, за підвищеними тарифами, що дозволяє виробникам отримувати стабільний дохід та швидше окупити свої інвестиції.

Пільговий тариф складається з таких пунктів.

1. Виробники «зеленої» енергії отримують більшу оплату за кожен кіловат-годину (кВт·год) у порівнянні з традиційними джерелами енергії.

2. Державні гарантії, коли держава через ДП «Гарантований покупець» забезпечує викуп електроенергії до певного року (зазвичай термін залежить від моменту запуску проєкту).

3. Прив'язка до євро, що знижує ризик втрат для інвесторів через валютні коливання.

4. Період дії "зеленого тарифу" передбачено до 2030 року, однак ставки його тарифу поступово знижуються залежно від дати введення об'єкта в експлуатацію.

Станом на листопад 2024 тариф становить 0,146 € за 1 кВт-год, що приблизно дорівнює 6,3 грн за 1 кВт-год електроенергії, відпущеної комерційними виробниками в мережу. До цього тариф був 0,164 € за 1 кВт-год і був найвищим у Європі. Для приватних господарств ціна продажу залежить від типу генерації, найприбутковішими з яких є об'єкти сонячної генерації, встановлені на дахах та фасадах будівель протягом 2019 року — 7,6 грн за 1 кВт-год.

Тариф був введений для стимулювання переходу до екологічно чистої енергетики, зменшення залежності від викопного палива та виконання міжнародних зобов'язань України стосовно зниження викидів парникових газів.

Завдяки цій програмі Україна стала одним із лідерів серед країн Східної Європи за темпами впровадження "зеленої" енергетики, хоча останніми роками виникають труднощі з виплатами через фінансові проблеми в енергетичному секторі.

Проблема у тому, що собівартість виробництва 1 кВт-год атомними електростанціями становить 1,41 грн, а разом з ПДВ, передачею, розподілом та постачанням ціна 1 кВт-год сягає 4,65 грн, що на 35% нижче, ніж сам по собі продаж «зеленої» електроенергії виробником державному посереднику.

Собівартість виробництва сонячною панеллю 1 кВт-год становить до 1,5 грн. Виробник хоче отримати прибуток, але ж чи варта майже п'ятикратна націнка тих мільярдних боргів, що має українська енергосистема, – питання риторичне.

«Гарантований покупець» заборгував 25 млрд. грн виробникам електроенергії з ВДЕ та 13 млрд. гривень постачальникам універсальних послуг, а борги «Укренерго» перед «Гарантованим покупцем» стосовно забезпечення збільшення частки електроенергії з ВДЕ становить орієнтовно 24 млрд. грн. Взаємні заборгованості впливають на весь ринок та можливість його учасників залучати інвестиції в умовах руйнування інфраструктури [4].

Боргову ситуацію можна полегшити за рахунок таких кроків:

- зниження фінансового навантаження через поступовий перехід на ринкові механізми;
- розширення джерел фінансування;
- оптимізація енергетичного балансу;
- реструктуризація боргів та комунікація з інвесторами;
- енергетична децентралізація.

Іншим викликом стабільності енергосистеми є високий рівень дотацій державою на тариф для населення.

Передусім діє модель покладання спеціальних обов'язків (ПСО), коли НАЕК «Енергоатом» та «Укргідроенерго» реалізують частину своєї електроенергії на ринку за ціною, нижчою за її собівартість. Державні «Енергоатом», який об'єднує діючі атомні станції, та «Укргідроенерго» мають забезпечувати населення дешевою електроенергією – так вважає українська влада. В результаті 80% атомної і 35% гідроенергії продаються держпідприємству «Гарантований покупець» за мінімально допустимою визначеною державою ціною. Він перепродає її оператору системи передачі «Укренерго», а той – постачальникам.

2023 року ринкова ціна за 1 кВт-год становила 5,44 грн. До підняття тарифів, коли ціна складала 1,68 грн за 1 кВт-год для населення, компенсація держави складала 70%. З підвищенням ціни до 2,64 за 1 кВт-год субсидіювання зменшилося до 52%. А 2024 ринкова ціна вже становить орієнтовно 8 грн за 1 кВт-год, тож чинний тариф для населення в розмірі 4,32 грн за 1 кВт-год покриває лише собівартість витрат на доставку електроенергії споживачеві, а частка компенсації у

46% все одно залишається болючим навантаженням для української енергосистеми [5].

З великою ймовірністю ринкова ціна на електроенергію під час війни лише зростатиме. Купівельна спроможність населення України зменшуватиметься, а різке підвищення тарифів стане фінансовим тягарем для значної кількості населення. Однак і поглиблення боргової ями енергетичного сектору є небезпечним для всієї країни.

Комплексний підхід вирішення проблеми може бути таким:

- перехід на адресну допомогу громадянам з низькими доходами;
- поступове підвищення тарифів;
- залучення інвестицій у галузь;
- запровадження освітніх кампаній енергозбереження;
- залучення міжнародної допомоги.

В цьому дослідженні були розглянуті основні внутрішні проблеми коректного функціонування ринку електроенергії України в умовах сьогодення на тлі високого рівня монополізації ключових частин сектору, наслідків скандального «зеленого тарифу», ухвалення якого підтримує в першу чергу гаманці власників цього типу генерації, і надмірні дотації держави для покриття витрат населення на електроенергію породжують потенційну нестабільність всієї енергосистеми країни, несприятливий інвестиційний клімат, величезну взаємну заборгованість учасників ринку тощо. Були наведені теоретичні способи врегулювання та вирішення зазначених проблем.

Список використаних джерел

1. Ринок електричної енергії. URL: <https://efront.in.ua/rynok-elektrychnoyi-energiyi/>
2. Невизнана монополія ДТЕК. URL: <https://lb.ua/economics/2021/12/09/500402>
3. «Зелений тариф». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/21/663208/>
4. Взаємна заборгованість в енергетиці. URL: https://www.gpee.com.ua/news_item/1235
5. Причини підняття тарифів на світло. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/chomu-ukrayincyam-pidnyali->